

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів

Кафедра економіки природокористування

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: Вплив пандемії коронавірусу на розвиток туристичної галузі

Виконала студентка 5-го курсу,
3 року навчання (інтегровані)
спеціальності 242 - Туризм
Воронцова Катерина Олексіївна

Керівник к.геогр.н,
Бунякова Юлія Ярославна

Рецензент к.геогр.н, доц.
Бургаз Олексій Анатолійович

Одеса 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів

Кафедра економіки природокористування

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 242-Туризм

Освітня програма сталий туризм

(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки природокористування

Губанова О.Р.

«17» травня 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА СТУДЕНТУ

Воронцовій Катерині Олексіївні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Вплив пандемії коронавірусу на розвиток туристичної галузі

Керівник роботи к.геогр.н, Бунякова Юлія Ярославна

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ОДЕКУ №221-«С» від 02.11.2020р.

2. Строк подання студентом роботи 17.06.2021р.

3. Вихідні дані до роботи: статистична звітність, нормативно-правова база, дослідження міжнародних організацій

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. Характеристика туристичної галузі на час виникнення коронакризи.
2. Аналіз впливу коронавірусної пандемії.
3. Перспективи та тенденції розвитку сфери туризму.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

1. «Надходження (експорт) від міжнародного туризму, сценарії на 2000-2019 та 2020 роки»
2. «Кількість міжнародних туристів, січень - травень 2020 р. (зміни у відсотках)»

3 «Малі островні держави, що розвиваються (МОДР), доходи від міжнародного туризму, частка в загальному обсязі експорту (у відсотках)»

4. «Зайнятість в найбільш постраждалих регіонах 2018 рік»

5. «Частка іноземних туристів і екскурсантів, які прибули в Україну в 2020 році, за країнами походження»

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	немає		

7. Дата видачі завдання «17» травня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1.	Аналіз наукової літератури з досліджуваної теми, написання вступу	17.05.21-18.05.21	82	4 (добре)
2.	Написання першого розділу	19.05.21-23.05.21	92	5 (відмінно)
3.	Написання другого розділу	24.05.21-28.05.21	90	5 (відмінно)
4.	Написання третього розділу	29.05.21-31.05.21	84	4 (добре)
5.	Рубіжна атестація	01.06.21-05.06.21	87	4 (добре)
7.	Написання висновків кваліфікаційної роботи бакалавра. Узагальнення отриманих результатів. Оформлення електронної версії роботи. Перевірка на наявність плагіату	06.06.21-12.06.21	84	4 (добре)
8.	Перевірка роботи науковим керівником, надання відгуку, складання протоколу та висновку керівника Підготовка паперової версії роботи і презентаційного матеріалу до процедури захисту. Рецензування роботи.	13.06.21-17.06.21	90	5 (відмінно)
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		87	4 (добре)

Студент

(підпис)

Воронцова К.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Бунякова Ю.Я.

(прізвище та ініціали)

Анотація

Актуальність теми. У 2020 році одним з основних чинників впливу на економічні процеси виявилось розповсюдження пандемії COVID-19. Одними із найбільш постраждалих внаслідок карантинних обмежень стали туристичні об'єкти, які практично повністю припинили свою діяльність.

Мета і задачі дослідження. В умовах світової пандемії виникає необхідність виявлення напрямів, що можуть бути сприятливими для розвитку туристичного бізнесу. Розкрито вплив пандемії COVID-19 на стан туристичного та рекреаційного бізнесу. Досліджено існуючі проблеми розвитку туристичного та рекреаційного бізнесу, зумовлені негативним впливом карантинних обмежень. Описано сутність результатів пандемії, що несуть для туризму не лише очевидні негативні наслідки, а й несподівані нові можливості.

Об'єкт і предмет дослідження. Увагу сконцентовано на дослідженні та розробці напрямів подолання кризових явищ для підприємств туристичного та рекреаційного бізнесу й досягнення ними сталого функціонування.

Методи дослідження. Задіяно методи теоретичного узагальнення із використанням елементів аналізу (для виявлення тенденцій, внутрішніх і зовнішніх чинників функціонування туристично-рекреаційної сфери; комплексного оцінювання стану); синтезу і порівняння (для визначення сутності, змісту, еволюції теоретичних підходів до регулювання розвитку економіки); систематизації (для формування висновків).

Результати дослідження. За результатами дослідження окреслено основні зміни в туристичному бізнесі в час коронакризи та варіанти відновлення туристичної сфери після неї.

Структура і обсяг роботи: вступ, 3 розділи, висновок, перелік посилань, додатки.

Ключові слова: туристична галузь, пандемія, розвиток, туристична сфера, проблеми, перспективи, туристичний бізнес.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	5
ВСТУП	6
1 ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА ЧАС ВИНИКНЕННЯ КОРОНАКРИЗИ	
1.1 Стан туризму на 2019 рік і початок пандемії COVID-19.....	10
1.2 Хронологія поширення коронавірусу і припинення туристичних потоків	16
1.3 Наслідки впливу пандемії на туристичну сферу	18
2 АНАЛІЗ ВПЛИВУ КОРОНАВІРУСНОЇ ПАНДЕМІЇ	
2.1 Можливості перетворення туристичної сфери після пандемії	22
2.2. Заходи щодо пом'якшення соціально-економічних наслідків і стимулювання відновлення туризму.....	25
2.3 Культурний туризм і COVID -19. Як зміниться туризм і що для цього потрібно зробити.....	34
3 ПЕРСПЕКТИВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ	
3.1 Прогнозні сценарії відновлення туристичної галузі	40
3.2 Особливості розвитку туризму в майбутньому	43
ВИСНОВОК.....	66
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	69

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

IATA – Міжнародна асоціація повітряного транспорту;
IIF – Інститут міжнародних фінансів;
ИКАО – Міжнародна організація цивільної авіації;
ILO – Міжнародна організація праці;
IMO – Міжнародна морська організація;
АБР – Азіатський банк розвитку;
ВВП – валовий внутрішній продукт;
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я;
ВРПТ – Всесвітня рада подорожей і туризму;
ВТО – Всесвітня туристична організація;
Коронавірус (пандемія коронавірусу, коронакриза) – епідемія хвороби COVID-19;
МАКЛ – Міжнародна асоціація круїзних ліній;
ММСП – мікро-, малі та середні підприємства;
МОДР – мале острівна держава, що розвивається;
МОП – Міжнародна організація праці;
МСОП – Міжнародний союз охорони природи;
МСП – малі та середні підприємства;
ЦСР – Цілі сталого розвитку;
НРС – найменш розвинені країни;
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ПІІ – прямі іноземні інвестиції;
ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй;
ЮНВТО – Всесвітня туристична організація.

ВСТУП

Світова економічна криза, яка виникла внаслідок пандемії COVID-19 («коронакриза»), в одну мить змінила туристичну галузь всіх країн. З моменту виникнення пандемії наприкінці 2019 року та протягом першої хвилі розповсюдження інфекції більш ніж 190 країн мали захворілих на вірус, тому органи державної влади різних країн вжили жорстких заходів щодо обмеження та/або заборони, пересування громадян, перетину кордонів, проведення масових розважальних, спортивних та культурних заходів.

Туризм – це один із найбільш постраждалих секторів економіки, який зазнав значного негативного впливу як внаслідок прямих обмежень та заборон, впроваджених урядами країн, так і через проблеми, що виникли у суміжних галузях економіки, особливо транспортній сфері. Згідно зі звітом ЮНВТО щодо пов'язаних із COVID-19 обмежень на пересування, оприлюдненим у квітні 2020 року, всі міжнародні дестинації ввели обмеження на пересування через пандемію, в тому числі: 97 дестинацій (45%) повністю або частково закрили свої кордони для туристів; 65 дестинацій (30%) повністю або частково призупинили здійснення міжнародних авіарейсів; 39 дестинацій (18%) закривають свої кордони за більш диференційованим принципом, забороняючи в'їзд для пасажирів із певних країн походження. Таке падіння у туристичній галузі може спричинити зменшення кількості робочих місць на 12-14%.

За цих обставин особливо актуальним є дослідження сучасного стану міжнародного туризму в умовах пандемії COVID-19, аналіз впливу міжнародного туризму на світову економіку та розробка дієвих пропозицій щодо виходу туристичної галузі із кризового становища, враховуючи значну невизначеність ситуації, недостатню кількість достовірних даних та суттєві розбіжності у різних сценаріях подальшого розвитку світової економіки в цілому, та сектору туризму як її важливої складової.

Мету кваліфікаційної роботи бакалавра становитиме дослідження сучасного стану міжнародного туризму в умовах пандемії та його впливу на світову економіку; пропозиція шляхів адаптації до змін туристичної галузі для її подальшого відновлення та розвитку; зазначення можливих заходів, які допоможуть туристичному бізнесу втриматись в умовах пандемії та розвиватись після її завершення.

Для досягнення мети у даній кваліфікаційній роботі бакалавра передбачається визначення таких завдань:

- проаналізувати стан міжнародного туризму у 2020 - I пол. 2021 року;
- дослідити сутність та основні фактори, що впливають на стан міжнародного туризму;
- визначити можливі сценарії подальшого розвитку туристичної галузі та пропозиції, що надаються підприємствами та установами, які учасниками туристичного ринку.

Об'єкт дослідження – міжнародний туризм в умовах пандемії COVID-19, що склалися протягом 2020 – I пол. 2021 років.

Задіяно методи теоретичного узагальнення із використанням елементів аналізу (для виявлення тенденцій, внутрішніх і зовнішніх чинників функціонування туристично-рекреаційної сфери; комплексного оцінювання стану); синтезу і порівняння (для визначення сутності, змісту, еволюції теоретичних підходів до регулювання розвитку економіки); систематизації (для формування висновків).

За результатами дослідження окреслено основні зміни в туристичному бізнесі під час коронакризи та проаналізовано варіанти відновлення туристичної галузі після завершення або суттєвого скорочення пандемії коронавірусу.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з таких частин: вступ, 3 основні розділи, що містять характеристику туристичної галузі на час

виникнення коронакризи, аналіз впливу коронавірусної пандемії, Перспективи та тенденції розвитку сфери туризму, висновок, перелік посилань, додатки.

Перед початком пандемії туризм давав близько десятої частини у рості глобальної економіки. Останніми роками туристичну галузь називали навіть її глобальним драйвером. Адже вона розвивалася значно швидше, ніж світова економіка загалом. Як зазначив Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш, кожна десята особа на Землі працює у туристичній індустрії й забезпечує засобами для існування ще сотні мільйонів людей. Отже, туристична галузь є невід’ємною і однією з найважливіших частин світової економіки, а також одним із ключових елементів збереження та розвитку природної, рекреаційної, історичної, культурної спадщини країни та її людського капіталу.

Єдиної міжнародної стратегії порятунку туристичної галузі не вироблено досі. Уряди більшості країн швидко відреагували на необхідність мінімізувати економічні наслідки пандемії COVID-19, узявши за основу два загальних підходи з опанування ситуації: перший підхід направлений на забезпечення доступних кредитних ліній для бізнесу, а другий — на відтермінування сплати боргових і податкових зобов’язань. Але розмір допомоги, її доступність та умови надання кардинально розрізняються в залежності від політичної та економічної ситуації, що склалася у кожній країні.

Всесвітня організація охорони здоров’я та окремі колективи дослідників стверджують, що країнам не слід занадто швидко повертатися до звичайного повсякденного життя, навіть в разі уповільнення поширення вірусу. Кожній державі доведеться продовжувати уважно стежити за епідеміологічною ситуацією, навіть після завершення гострої фази пандемії. За різними оцінками, більшість країн зможуть відновити свій економічний стан уже у 2021 році, проте повністю компенсувати негативні наслідки, за-вдані у 2020 році, протягом 2021 року неможливо. Існують доволі різні оцінки щодо

подальшого відновлення глобальної економіки — від V-подібного сценарію, що передбачає відновлення економіки рівня 2019 року вже у 2021-2022 роках, до більш тривалого відновлення та навіть довгострокової рецесії. Прогнозується, що загалом міжнародна економіка зможе досягти стану 2020 року тільки у 2022-2023 роках, але глобальний туризм досягне рівня розвитку 2019 року лише за 3–5 років, і цей термін є непрогнозованим не лише через невідомий перебіг поширення епідемії як такої, а й внаслідок відсутності досвіду врахування величезної кількості факторів, що впливають на цей процес у сучасному глобалізованому світі.

Будь-яка криза завдає шкоди, але також надає і нові можливості для розвитку туризму. Відновлення повинне включати перетворення сектора, розвиток нових напрямків туризму, наприклад внутрішнього, спеціалізованого (медичного, освітнього, ділового, зеленого, сільського тощо), перебудова туристської екосистеми та інфраструктури з урахуванням зміни потреб клієнтів, санітарно-епідеміологічних норм та обмежень, привнесення інновацій та інвестування в сталий туризм. Цифрова трансформація й он-лайн-присутність будуть безперечно дуже важливими факторами, не лише через необхідність надання інформації споживачам і маркетинг, але і з точки зору організації туристичної індустрії. Відновлення суміжних галузей економіки, загальне підвищення ділової активності, покращення платоспроможності покупців туристичних послуг, дієва державна підтримка допоможуть індустрії туризму відновитися та розвиватися.

Таким чином, зміна укладів в сучасному світі тягне за собою зміну активів, фінансових та інформаційних потоків, нове співвідношення мобільних, трудових практик і професійних перспектив, зміна парадигми розвитку світової спільноти в цілому. Туризм і якість життя в цифровому контенті сприймаються в суспільній свідомості як об'єктивна реальність, яка трансформується також стрімко, як і навколишній світ.

1 ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА ЧАС ВИНИКНЕННЯ КОРОНАКРИЗИ

1.1 Стан туризму на 2019 рік і початок пандемії

Туризм забезпечує засобами для існування мільйони людей, а мільярдам дає можливість гідно оцінити культурну самобутність свого народу і народів інших країн, а також багатство природи. У деяких країнах частка цього сектора у ВВП може становити більше 20%, і в цілому туризм є третьою за величиною експортною галуззю світової економіки (Рис 1.1)

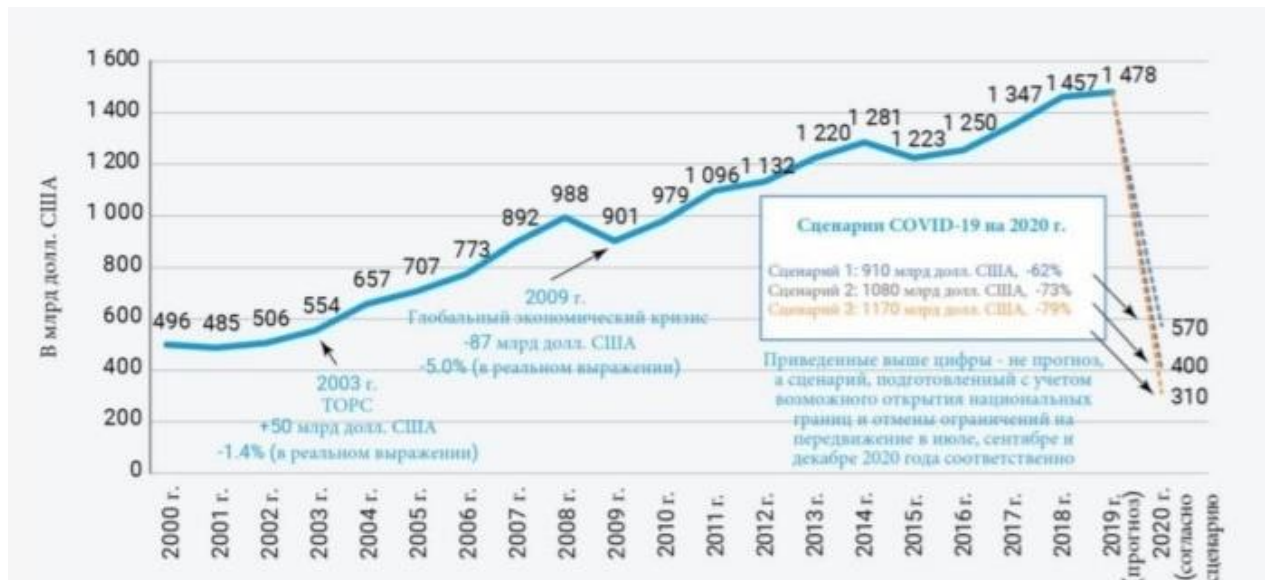

Рис. 1.1 – Надходження (експорт) від міжнародного туризму, сценарії на 2000–2019 та 2020 роки [1]

Згідно з даними досліджень ООН, частка туризму у світовій ВВП істотно зросла і склала в 2018 р рекордні 10,4% (3,1 трлн. грн.). Темпи зростання галузі в грошовому вираженні в тому ж році піднялися до 8,8 трлн. доларів США, що майже на 4,0% вище показника 2017 г. Для порівняння - зростання світової економіки в 2018 м склав 3,2%. За цим показником туристська галузь істотно випереджає темпи зростання сектора інформаційних технологій (+ 1,7%), фінансові послуги (+ 1,7%) і багатьох інших. [1]

Згідно зі статистичними даними ринок туризму, незважаючи на відставання від зарубіжного ринку, також зростає, про що свідчать дані таблиць 1 і 2. [2]

№ п/п	Рік Країна	2018	2017	2016	2015	2014
1	Франція	89,3	86,8	82,7	84,5	85,7
2	Іспанія	82,8	81,9	75,3	68,2	64,9
3	США	79,7	77,2	76,4	77,8	75,4
4	Китай	62,9	60,7	59,2	56,9	55,6
5	Італія	61,6	58,2	52,3	50,7	48,6
6	Туреччина	45,8	37,6	30,3	39,5	38,8
7	Німеччина	38,8	37,5	35,6	34,9	32,9
8	Греція	30,1	27,2	24,8	23,6	22,1
9	Росія	24,5	24,4	24,5	33,7	32,4
10	ОАЄ	21,3	20,4	18,9	17,5	16,2

Таблиця 1.1 - Кількість відвідувань туристів в країну (млн. осіб) [1]

№ п/п	Рік Країна	2018	2017	2016	2015	2014
1	Китай	149,7	143	135,1	127,8	116,6
2	Німеччина	108,5	92,4	90,9	83,7	83
3	США	92,6	87,7	80,2	74,1	68,1
4	Росія	41,9	32,6	31,7	34,6	45,9
5	Італія	33,3	31,8	29,1	27,5	26,8
6	Україна	27,8	26,4	24,7	23,1	22,4
7	Франція	26,9	29	26,5	26,5	27,9
8	Індія	26,2	23,9	21,8	20,4	18,3

Таблиця 1.2 - Кількість туристів, які виїхали з країни за кордон в туристичну поїздку (млн. осіб)

За прогнозами Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) до 2028 року внесок туризму у світовій ВВП повинен скласти \$ 12,5 трлн. або 11,7%

від загального обсягу. За даними того ж джерела туристична галузь до теперішнього часу забезпечувала кожне десяте робоче місце в світі. У 2017 році таких місць було 313 млн., а до 2028 року кількість місць повинно вирости до 414 млн. - в першу чергу, за рахунок Китаю, Індії, Індонезії і США [3].

Пандемія коронавірусу настільки деформує розміри, інтенсивність і щільність сформованих туристичних потоків, що ставить питання про те, на яких ресурсах вони будуть відновлюватися і чи зможе сфера туризму в подальшому грати роль драйвера економіки. Саме зараз час заново відновлювати цю сферу, так як адміністративний підхід, з абсолютним припиненням переміщення людей, звів існуючі туристські потоки практично до нуля.

Туризм виявився одним з секторів, які найбільше постраждали від пандемії COVID-19, яка суттєво позначається на економіці, отриманні людьми засобів до існування, системі суспільних послуг і обмежує спектр можливостей на всіх континентах. Хоча одним із пріоритетних завдань повинно бути збереження залежних від цього сектора джерел засобів до існування, в той же час, відновлення туристичної діяльності відкриває перспективи для проведення перетворень з акцентом на те, щоб регулювати вплив пандемії на відвідувані туристами напрямки і формувати у населення і працюючих у цій сфері компаній більш високий потенціал протидій шляхом здійснення інновацій, цифровізації, забезпечення стійкості та налагодження партнерських зв'язків [1].

За даними за 2019 рік, на частку туризму доводилося 7% обсягу світової торгівлі, і цей сектор, в якому зайнятий кожен десятий житель планети, через складний виробничо-збутовий ланцюжок взаємопов'язаних галузей забезпечує засобами для існування мільйони людей в розвинених і країнах, що розвиваються. У міру того, як кордони закривалися, готелі припиняли роботу і різко зменшився обсяг повітряних перевезень, кількість міжнародних туристів скоротилася на 56%, а втрати туристичного сектора за перші п'ять місяців 2020 року склали 320 млрд дол. США [2], що більш ніж втричі

перевищує втрати в період глобальної економічної кризи 2009 року. Уряди намагаються компенсувати втрату доходів, які необхідні для фінансування державних послуг, включаючи соціальну сферу і захист навколишнього середовища, і дотримання термінів погашення боргових зобов'язань.

Число міжнародних туристів в 2020 році зменшилось на 58–78%, що призвело до скорочення обсягу доходів від туризму з 1,5 трлн дол. США в 2019 році до 310–570 млрд дол. США у 2020 році (рис 1.2).

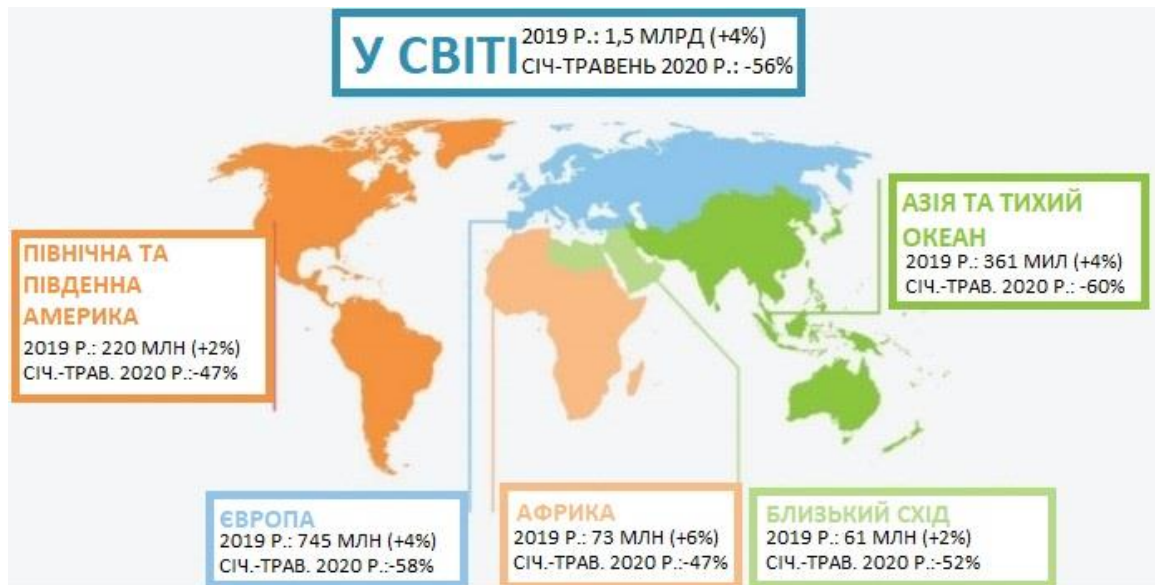

Рис. 1.2 – Кількість міжнародних туристів, січень – травень 2020 р. (зміни у відсотках) [1]

Внаслідок цього під загрозою опинилися понад 100 мільйонів робочих місць, безпосередньо пов'язаних з туризмом [3], багато на мікро-, малих і середніх підприємствах (ММСП), на яких великий відсоток робочої сили складають жінки і молодь. У найбільш важкому становищі перебувають працівники неформального сектору. Жодна країна не уникла значних втрат в своєму туристському секторі – від Італії, де частка туризму в національному ВВП становить 6%, до Палау, де туризм забезпечує майже 90% всього експорту. Ця криза стала глибоким потрясінням для розвинених країн й стала причиною того, що найбільш вразливі верстви населення і країни, що розвиваються фактично опинилися в умовах надзвичайної ситуації.

Стурбованість викликають наслідки кризи для малих острівних держав, що розвиваються (МОДР), найменш розвинених країн (НРК) й багатьох африканських країн (Рис. 1.3). В Африці в 2019 році на частку цього сектора припадало 10% всього експорту [1].

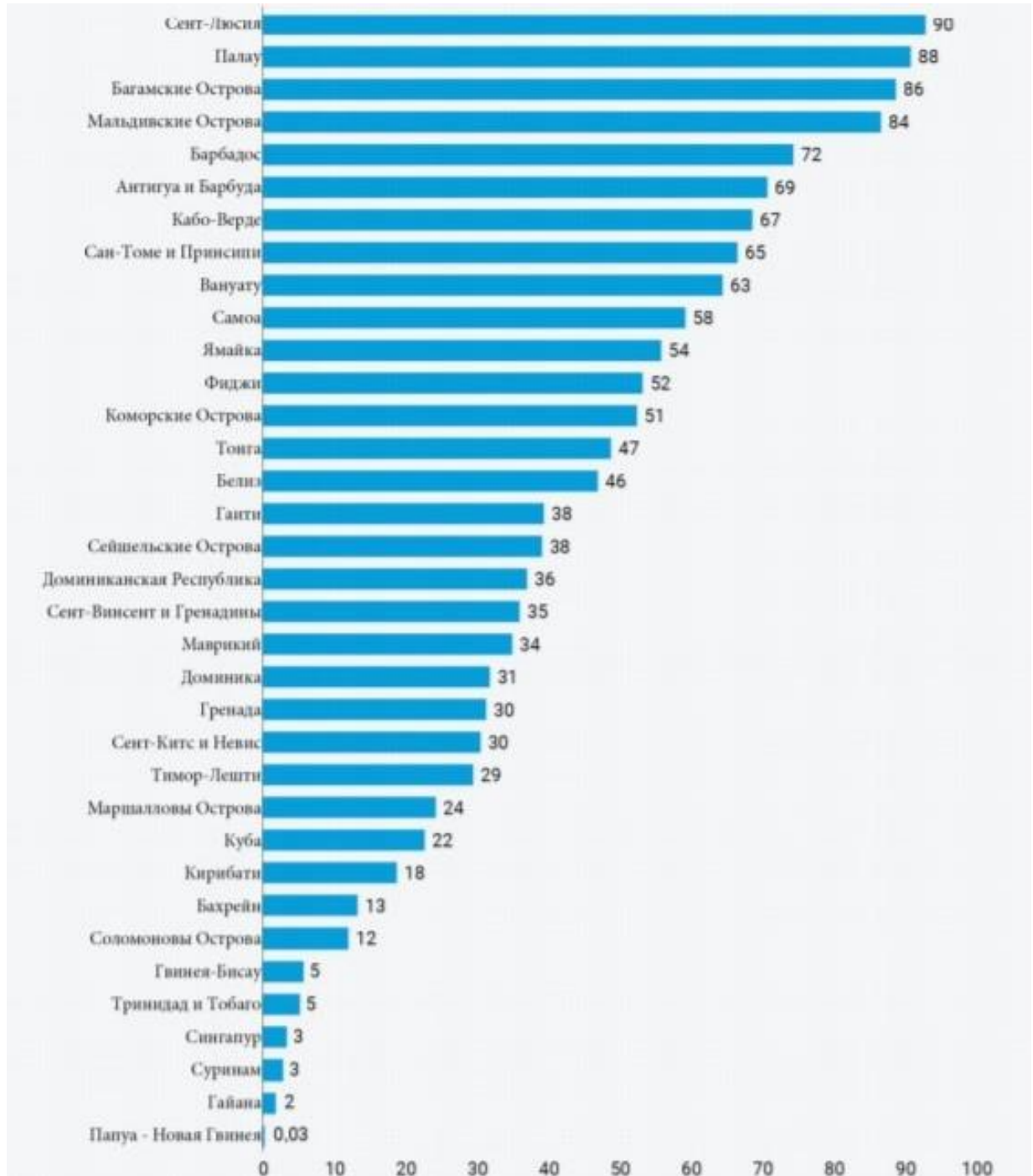

Рис. 1.3 – Малі острівні держави, що розвиваються (МОДР), доходи від міжнародного туризму, частка в загальному обсязі експорту (у відсотках)[1]

У липні і серпні в Європі були зафіксовані порівняно менші спади на 72% і 69% з огляду на поступове повторного відкриття міжнародних кордонів, здебільшого, в туристичному напрямленні ЄС. Однак невелике відновлення ситуації було короткостроковим, так як обмеження на подорожі та попередження були знову введені на тлі збільшення числа заражень. З іншого боку, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні зареєстровані найбільші спади на 96% як в липні, так і в серпні, що відобразило як і раніше закриті кордони в Китаї та інших значних туристичних напрямленнях регіону. Що стосується субрегіонального рівня, в січні-квітні 2020 Північно-Східна Азія (-86%), Південно-Східна Азія, Північна Африка (в обох регіонах -74%) і Північна Європа (-72%) зазнали найбільший спад. У більшості субрегіонів світу зафіксовано зниження розміру відвідувань від 60% до 70%.

Незважаючи на поступове повторне відкриття міжнародних кордонів в червні і липні, поліпшення становища в туризмі здебільшого обмежилася Європою і тривало недовго через сплеск заражень. Багато туристичних напрямлень з того часу знову ввели обмеження на подорожі та попередження, що уповільнює і без того слабкий хід відновлення.

З урахуванням трьох сценаріїв, опублікованих ЮНВТО в травні 2021 року, що вказують на спад в міжнародних туристських відвідуваннях в 2020 році на 58% -78%, останні тенденції свідчать про очікувані результати за кількістю міжнародних туристських відвідувань на кінець року 2020 року, розмір відповідних середніх показників має знаходитись між показниками сценаріїв 1 і 2 (-58% і -78%). З огляду на спад в кількості відвідувань з початку 2020 року по серпень 2020 року на 70% і очікуваний спад у вересні 2020 року на 75%, останні тенденції вказують на зниження числа міжнародних туристських відвідувань за весь 2020 рік приблизно на 70% [4].

«Дані про витрати туристів як і раніше свідчать про дуже слабкий попит на міжнародні поїздки. Однак на окремих напрямках, таких, як США, Німеччина і Франція, останнім часом спостерігаються деякі ознаки

відновлення. Крім того, попит на внутрішній туризм продовжує рости в Росії, Китаї та деяких інших країнах», – повідомляє ЮНВТО [4].

1.2 Хронологія поширення коронавірусу та призупинення туристичних потоків.

11 березня 2020 року, виступаючи на брифінгу для ЗМІ про COVID-19, Генеральний директор ВООЗ зазначив:

«ВООЗ цілодобово проводить оцінку цього спалаху, і ми глибоко стурбовані як тривожними рівнями поширення і важливості, так і тривожними рівнями бездіяльності. Тому ми зробили оцінку, що COVID-19 можна охарактеризувати як пандемію. Пандемія – це не слово, яке можна використовувати легковажно або недбало. Це слово при неправильному використанні може викликати необґрунтований страх або необґрунтоване визнання того, що боротьба закінчена, що призведе до непотрібних страждань і смерті. Опис ситуації як пандемії не змінює оцінки ВООЗ загрози, створюваної цим вірусом. Це не змінює того, що робить ВООЗ, і не змінює того, що країни повинні робити. Ми ніколи раніше не бачили пандемії, викликаної коронавірусом. Це перша пандемія, викликана коронавірусом. І ми ніколи раніше не бачили пандемії, яку можна було б контролювати одночасно» [6].

Фондові біржі в США пережили найбільше падіння з 1987 року. Нью-Йоркська фондова біржа в четвер, 12 березня, пережила найбільший – з "чорного понеділка" 1987 року – обвал, незважаючи на рішення Федеральної резервної системи, яка виконує роль Центрального Банку США, виділити 1,5 трлн доларів в якості короткострокових позик для стимулювання національної економіки і стабілізації фінансової системи. Навіть у Велику депресію таких провалів не відбувалося. Індeksi США відступили від попередніх максимумів на 20 або більше відсотків.

13 березня керівництво UEFA прийняло рішення призупинити поточні розіграші Ліги чемпіонів і Ліги Європи у зв'язку з поширенням коронавірусу COVID-19. Ряд європейських ЗМІ повідомив про перенесення Чемпіонату Європи з Футболу Євро 2020 на 2021 рік. Також Євробачення 2020 перенесли на 2021 рік.

Новини авіації в період карантину, звичайно ж, також були не дуже втішні: оптимізації, банкрутства та звільнення персоналу:

- авіакомпанія Austrian скоротила флот для виходу із коронавірусної кризи;
- лоукостер Norwegian повідомив про банкрутство своїх «дочок» у Швеції та Данії. Вони скасували 85% рейсів та звільнили частину працівників;
- польська LOT відмовилась від придбання Condor Airlines;
- Wizz Air скоротили майже 20% свого персоналу;
- Lufthansa скасували 90% далеко магістральних рейсів та 80% внутрішньо європейських;
- з 18 березня Ryanair скоротив близько 80% рейсів, а з 24 березня були припинені майже усі польоти;
- з 25 по 30 березня 2020 р. з різних міст України європейські та українські авіакомпанії повинні були почати виконувати 14 нових рейсів з п'яти міст України в 10 міст Європи, а в квітні додалось би ще 17 нових рейсів, включно з 6-ма новими напрямками Wizz Air із Запоріжжя.

На початку березня 2020 світові уряди почали масово закривати кордони та відміняти будь-які туристичні рейси:

- ЄС закрив в'їзд в Шенгенську зону для нерезидентів з 17 березня;
- Німеччина запровадила прикордонний контроль на кордонах з Італією, Іспанією, Францією, Люксембургом, Данією та Швейцарією у авіаційному та водному сполученні;
- Єгипет припинив авіасполучення з 19 березня;

- Малайзія закрила кордони на двотижневий карантин з 18 березня;
- Чилі закрили кордони для іноземців з 18 березня;
- з 12:00, 18 березня 2020 року по 3 квітня 2020 року припинилися авіаційні, залізничні, автобусні міжміські та міжобласні пасажирські перевезення в Україні. В Києві, Харкові та Дніпрі закрили метрополітен.

Неймовірна кількість туристів по всьому світу застрягла в інших країнах. В Єгипті, Польщі та на Шрі-Ланці сотні українців чекали на допомогу, не маючи змоги потрапити додому. На початку квітня українська авіакомпанія SkyUp Airlines виконала понад 100 рятівних рейсів та повернула додому більше 20 тисяч пасажирів [7].

1.3 Наслідки впливу пандемії на туристичну сферу.

Наслідки для засобів до існування і цілей в області сталого розвитку.

Цілі сталого розвитку (ЦСР), які ще називають “Глобальними цілями” — це загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету і забезпечити мир і процвітання для всі людей у світі. ЦСР були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку 25 вересня 2015 року та набули чинності у січні 2016 року, і вони лежатимуть в основі політики ООН протягом наступних 15 років до 2030 року. Загальний перелік налічує 17 ЦСР:

Ціль 1. Подолання бідності.

Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства.

Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя.

Ціль 4. Якісна освіта.

Ціль 5. Гендерна рівність.

Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови.

Ціль 7. Доступна та чиста енергія.

Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання.

Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура.

Ціль 10. Скорочення нерівності.

Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад.

Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво.

Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату.

Ціль 14. Збереження морських ресурсів.

Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші.

Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути.

Ціль 17. Партнерство заради сталого розвитку.

ЦСР працюють у дусі партнерства і прагматизму, і спрямовані на правильний вибір з метою стабільного підвищення якості життя для майбутніх поколінь. Вони містять чіткі орієнтири та цільові показники, які всі країни мають запровадити відповідно до власних пріоритетів і екологічних проблем світу загалом. ЦСР є інклюзивним порядком денним. Вони усувають основні причини бідності та об'єднують нас для запровадження позитивних змін для людей і планети. “Підтримка Порядку денного до 2030 року є одним із головних пріоритетів ПРООН”, - заявила Адміністратор ПРООН Хелен Кларк[7].

Наслідки COVID-19 для туризму загрожують зростанням бідності (ЦСР 1 «Подолання бідності») і нерівності (ЦСР 10 «Скорочення нерівності») і таять в собі небезпеку звести нанівець результати зусиль зі збереження природи і культури. Через пандемії також існує ризик уповільнення прогресу в досягненні цілей в галузі сталого розвитку (ЦСР 3) [8]. Туризм безпосередньо згадується в трьох цілях: ЦСР 8 «Гідна праця і економічне зростання», ЦСР 12 «Відповідальне споживання та виробництво» і ЦСР 14 «Збереження морських ресурсів».

Для жінок, сільських громад, корінних народів і багатьох інших історично маргіналізованих груп населення туризм є засобом інтеграції, розширення прав і можливостей, а також отримання доходу. Завдяки туризму стало можливим забезпечити надання послуг у віддалених районах, підтримати економічне зростання на селі, забезпечити доступ до професійної

підготовки і робочих місць, а також часто змінити оцінку і розуміння населенням і суспільством в цілому справжньої цінності культурної і природної спадщини своїх країн.

Взаємопов'язаний характер туризму і настільки багатьох інших сфер життя суспільства означає, що нинішня криза також ставить під загрозу внесок цього сектора в досягнення і інших ЦСР, зокрема цілей, що стосуються встановлення гендерної рівності (ЦСР 5 «Гендерна рівність») або зменшення нерівності між країнами і всередині країн (ЦСР 10 «Скорочення нерівності»).

Наслідки для навколишнього середовища і зміни клімату.

Туризм, пов'язаний з природою і океанами, є важливим стимулом до подорожей і джерелом доходів. За даними дослідження, проведеного в 2015 році спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй – Всесвітньою туристичною організацією (ЮНВТО), 14 африканських країн щорічно отримують у вигляді зборів за доступ на природоохоронні території близько 142 млн дол. США [9].

Припинення туристської діяльності означало, що велика кількість громад, що мешкають на природоохоронних територіях та навколо них, кілька місяців не отримували доходу, при цьому значна частина з них не мають доступу до системи соціального захисту і виживають, в значній мірі, завдяки туризму. Втрата доходів від туризму створює ще більшу небезпеку для біорізноманіття на природоохоронних та інших охоронюваних територіях, на яких, здебільшого, і здійснюється туризм, пов'язаний з дикою природою. Не маючи інших можливостей, люди можуть почати надмірно експлуатувати природні ресурси або для власного споживання, або з метою отримання доходу.

У той же час, туристичний сектор характеризується високим ступенем впливу на клімат і навколишнє середовище, оскільки вимагає споживання великої кількості енергії і палива і створює навантаження на системи земельних ресурсів. Зростання туризму в останні роки поставив під загрозу

досягнення цільових показників, встановлених в Паризькій угоді. Викиди парникових газів, пов'язані з транспортним забезпеченням туризму, оцінюються приблизно в 5% від всіх викидів антропогенного походження, та їх обсяг може різко зрости, якщо відновлення цього сектора не буде здійснюватися відповідно до цілей у сфері клімату [9].

Культурні наслідки.

Інтерес до подорожей в першу чергу стимулюють існуючі в світі багатство традицій, культури і різноманітність. Наслідки COVID-19 для туризму створюють додаткове навантаження в плані збереження культурної спадщини, а також на культурну та соціальну структуру громад, особливо корінних народів і етнічних груп. Так, в результаті закриття ринків ремісничих виробів, продукції та інших товарів, особливо сильно постраждали доходи жінок, що належать до корінних народів [10]. Різко впали і доходи культурних організацій. Під час кризи 90% країн повністю або частково закрили об'єкти всесвітньої спадщини, і були тимчасово закриті близько 85 000 музеїв [11].

Туризм як сектор, побудований на взаємодії між людьми, є одним з основних засобів пропаганди культури і сприяння міжкультурному діалогу та взаєморозуміння.

2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ КОРОНАВІРУСНОЇ ПАНДЕМІЇ

2.1 Можливості для перетворення туристичної сфери після пандемії

У міру того, як в деяких країнах індустрія подорожей поступово відновлює свою роботу, обмежені можливості підключення до систем зв'язку та відсутність впевненості у споживачів, невизначеність щодо сценаріїв розвитку пандемії та наслідки економічного спаду створюють для сектора туризму значні труднощі. Ключем до прискорення процесу відновлення є підтримка мільйонів громадян, що залежать від сектора, постраждалого в результаті багатьох місяців бездіяльності, і створення умов для екологічного та відповідального туризму, безпечного для приймаючих громад, працівників і самих подорожуючих. Нинішня криза також є безпрецедентну можливість для того, щоб трансформувати взаємини туризму з природою, кліматом і економікою.

Настав час, спираючись на вже виконану роботу в галузі сталого туризму, переосмислити те, як сектор впливає на наші природні ресурси і екосистеми; вивчити, як він взаємодіє з нашими суспільствами і іншими секторами економіки; краще оцінити його і краще керувати ним; забезпечити справедливий розподіл тих благ, які він приносить, і сприяти переходу до вуглецево-нейтральної та сталої до потрясінь економіці туризму [12]. Стимулювати перетворення сектора туризму можна шляхом прийняття всіма зацікавленими сторонами колективних і скоординованих заходів реагування поряд зі здійсненням заходів по відновленню економіки і інвестицій в «зелену економіку».

Центральну роль в справі відновлення туризму могли б зіграти такі фактори, як здійснення інновацій та цифровізації, використання місцевих цінностей і створення гідних робочих місць для всіх, особливо для молоді, жінок та представників найбільш уразливих груп [13] в наших суспільствах. Для цього сектору необхідно активізувати зусилля з метою створення нової

моделі, яка сприяла б розвитку партнерських відносин, передбачала б облік в першу чергу інтересів народів приймаючих країн, просування науково обґрунтованої політики, а також напрямок інвестицій на розвиток вуглецево-нейтральних технологій і реалізацію діяльності, що не супроводжується викидами вуглекислого газу в атмосферу.

«Дорожня карта» з перетворення сектора туризму повинна охоплювати п'ять пріоритетних областей [14]:

1. Керувати кризою і пом'якшувати соціально-економічні наслідки для життя людей, особливо для зайнятості та економічної безпеки жінок.

Поетапні і скоординовані рішення і заходи реагування буде потрібно проводити в життя з метою:

- захисту джерел засобів до існування, робочих місць, доходів і підприємств;
- зміцнення довіри за допомогою забезпечення захисту та безпеки у всіх видах туристської діяльності;
- зміцнення партнерських зв'язків та солідарності в інтересах соціально-економічного відновлення шляхом акцентування уваги в першу чергу на забезпечення інклюзивності та скорочення нерівності.

2. Підвищувати конкурентоспроможність і потенціал протидії.

- підтримувати розвиток туристичної інфраструктури і надання якісних послуг протягом усього виробничо-збутового ланцюжка туристичної галузі;
- сприяти інвестиційній діяльності та створювати сприятливі умови для діяльності місцевих ММСП, диверсифікувати асортимент продукції та ринки, а також, у міру можливості, сприяти розвитку внутрішнього і регіонального туризму.

3. Просувати інновації і цифровізацію екосистеми туризму.

Пакети заходів по відновленню і розвитку туризму в майбутньому можуть максимально збільшити використання сучасних цифрових технологій

в екосистемі туризму, пропагувати і просувати цифровізацію з метою вироблення інноваційних рішень і інвестування коштів в розвиток цифрових навичок, особливо у тимчасово непрацюючих працездатних і осіб, які шукають роботу.

Цифровий або електронний контент - пул інформації, продуктів, послуг, що забезпечує ефективні онлайн-комунікації між акторами і / або соціальними інститутами за допомогою мереж передачі даних, мобільного зв'язку, хмарних конференцій.

4. Сприяти забезпеченню стійкості і інклюзивному «зеленому» зростанню.

Важливо, щоб туризм поступово ставав життєздатним, конкурентоспроможним, ресурсоефективним і вуглецево-нейтральним сектором відповідно до цілей і принципів Паризької угоди про зміну клімату та Порядком денним в галузі сталого розвитку на період до 2030 року. «Зелені» інвестиції з метою відновлення можна було б вкладати, крім іншого, в охоронювані території, поновлювані джерела енергії, «розумні» будинки і циклічну економіку. Фінансова підтримка і допомога, що надається урядами готельному, круїзному і авіаційному бізнесу, також може забезпечити заборону на види діяльності, що забруднюють навколишнє середовище.

5. Зміцнювати координації та партнерські зв'язки з метою перетворення туризму та досягнення Цілей сталого розвитку.

Для просування вперед на шляху до забезпечення стабільного майбутнього і досягненню глобальних цілей буде потрібно забезпечувати більшу гнучкість при виборі підходів і альянсів. Глобальний кризовий комітет ЮНВТО в галузі туризму об'єднав туристський сектор з метою намітити загально-секторальні заходи реагування у зв'язку з проблемою пандемії COVID-19, яка не має аналогів в історії [14].

У контексті забезпечення ефективної координації планів та стратегій відновлення діяльності і відновлення було б доцільно зробити головний акцент на врахуванні інтересів людей, задіяти державні структури, партнерів

з розвитку і міжнародні фінансові установи з метою надання істотного впливу на економіку і отримання людьми засобів до існування [14].

2.2 Заходи щодо пом'якшення соціально-економічних наслідків і стимулювання відновлення туризму

Істотні побічні ефекти для економіки в цілому.

В силу постачальницьких зв'язків туризму зі сферами інших товарів і послуг та потужного мультиплікаційного ефекту, криза ставить під загрозу сталий розвиток як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються.

В силу взаємозв'язку в ланцюжку поставок негативний вплив COVID-19 на економіку може бути відображений в триразовій втраті надходжень від туризму. Показники безробіття в деяких країнах можуть збільшитися більш ніж на 20% [15].

Розвиток туризму сприяє інвестиціям і відкритості для товарної торгівлі, оскільки туризм і пов'язані з ним сектори вимагають широкого спектру товарів і послуг, багато з яких країни з невеликою або недостатньо розвинутою економікою не в змозі виробляти. Тільки в МОДР дані про оголошені прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в нові проекти за 2015–2019 роки показують, що на проекти в області подорожей, туризму та готельного бізнесу припадало більше половини всіх нових інвестицій, у порівнянні з 16% за попередній п'ятирічний період.

Криза COVID-19 призвела до різкого зменшення обсягу ПІІ в 2020 і 2021 роках. За прогнозами 2019 року, в 2020 році глобальні потоки ПІІ істотно скоротяться в порівнянні з 1,54 трлн дол. США в 2019 році і скорочення складе аж до 40%. У 2021 році прогнозується скорочення потоків ПІІ ще на 5–10%. Згідно з останніми даними Доповіді за світовими інвестиціям, що стосуються ПІІ в нові підприємства, проекти в області подорожей, туризму та готельного бізнесу, безпосередньо порушені режимом ізоляції, відносяться до числа

найбільш суттєво постраждалих, і це особливо стосується готельних підприємств і сектора громадського харчування (94%) [16].

Безпрецедентна криза в сфері повітряних і морських подорожей.

Транспортна інфраструктура, що забезпечується повітряним, наземним і морським транспортом, становить основу туризму. До кризи приблизно 58% з 1,5 мільярда туристів, які щорічно перетинали кордон, подорожували повітряним транспортом, а наземним транспортом користувалися 39% подорожуючих [17].

Завдяки повітряному сполученню в секторі туризму було створено майже 37 мільйонів робочих місць і забезпечено надходження порядку 897 млрд. дол. США на рік в світовий ВВП [18]. Однак пандемія привела до безпрецедентних обмежень на переміщення людей і товарів по світу, в силу чого багато країн і регіони виявилися в ізоляції. В результаті авіаційна промисловість зіткнулася з найглибшою кризою в своїй історії.

За останніми оцінками ІКАО, в 2020 році авіакомпанії можуть втратити від 324 до 387 млрд. дол. США своїх валових операційних доходів. З огляду на те, що близько 90% всього авіаційного парку вимушено знаходиться на землі, а попит у другому кварталі 2020 року практично дорівнює нулю, це вже перевищує масштаби кризи, що спостерігалось через спалах важкого гострого респіраторного синдрому (ВОРС) в 2003 році і подій 11 вересня 2001 року [19]. Як і в секторі туризму, наслідки для авіації залежать від тривалості і масштабів спалаху і вжитих заходів по стримуванню, рівня довіри споживачів і економічних умов, причому довгострокові наслідки ще не повністю очевидні.

Вплив COVID-19 на морські перевезення пасажирів також було колосальним, особливо в зв'язку з тим, що деякі країни радили не подорожувати на кораблях, а великі круїзні компанії призупинили свою роботу. Круїзне судноплавство є однією з ключових галузей туризму і вносить значний вклад в економіку країн, куди направляються туристи, особливо МОДР. За даними Міжнародної асоціації круїзних ліній (МАКЛ), круїзний

туризм, обслуговуючий 28,5 мільйона пасажирів, приніс в 2018 році близько 150 млрд дол. США в загальний обсяг виробництва товарів і послуг в рамках всієї світової економіки і забезпечив більше 1 мільйона робочих місць.

Поряд з наслідками для робочих місць, станом на початок серпня близько 5000 моряків все ще перебували на борту круїзних суден в очікуванні репатріації, тривалої в результаті закриття портів, а також недостатньої координації та підтримки між країнами.

Надзвичайна ситуація для Африки, НРС і МОДР і суттєва криза для країн з розвинутою економікою.

Пандемія негативно позначилася на туризмі як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Однак негативний вплив на людей найпомітніше проявляється в останніх, особливо в НРС і МОДР.

«Група Двадцяти» (скорочено Г-20), яка має формальну назву «Група Двадцяти Міністрів Фінансів та Керівників Центральних Банків» є групою міністрів фінансів та керівників центральних банків 20 економік: 19 з найбільших економік світу (Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Корея, Мексика, Німеччина, ПАР, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, Японія) та Європейського Союзу. Загалом, економіки Г-20 становлять 90% світового ВВП, 80% світової торгівлі (включаючи внутрішню торгівлю у ЄС) та дві третини населення світу. Постійними учасниками зустрічей Г-20 є Міжнародний Валютний Фонд, Європейський центральний банк і Світовий банк.

Частка туризму у ВВП країн Г-20 складає 3%, на нього припадає 6% від загального обсягу експорту і 6% зайнятості в країнах Г-20. За перші п'ять місяців 2020-го країни Г-20 втратили 55% міжнародного туристичного потоку.

НРС і МОДР постраждали більш суттєво в силу значної частки туризму в їх економіці як загалом у ВВП, так і в валютних надходженнях від експорту,

а також в силу залежності від туристичного сектора зайнятості населення та рівня його підготовленості.

В останні роки туризм для НРС перетворився в швидкозростаючий експортний сектор, на який припадає 7% експорту товарів і послуг (10% в НРС, які не експортують нафту). У період з 2000 по 2019 рік кількість міжнародних туристів, що прямують в НРС, зросла на 9,7%, а в усьому світі – на 4,8%. Хоч роль туризму в розвитку в різних країнах неоднакова, цей сектор зіграв важливу роль в тому, що Кабо-Верде, Мальдівські острови і Самоа були виключені зі списку НРС. Аналогічно туризм є динамічним сектором для Африки, де туристський експорт в 2019 році склав 10% від всього експорту в порівнянні з 5% в середині 80-х років.

У малих острівних державах, що розвиваються роль туризму в економіці ще більш значна. На цей сектор припадає понад 30% від загального обсягу експорту в більшості МОДР, а в деяких з них – до 80%. COVID-19 є ще одним нагадуванням про те, наскільки МОДР уразливі до глобальних потрясінь [20].

100 мільйонів робочих місць безпосередньо в секторі туризму і мільйони залежних від нього джерел засобів до існування знаходяться в небезпеці.

Крім загрози громадській охороні здоров'я, важкі економічні та соціальні наслідки COVID-19 загрожують в довгостроковій перспективі засобів до існування і добробуту мільйонів людей [21].

Це особливо стосується засобів до існування, що залежать від туризму. На кожне робоче місце, безпосередньо пов'язане з туризмом, створюється ще майже півтора опосередкованих (або індукованих) робочих місць (Рис 2.1). Тільки трудомісткі готельна галузь і галузь громадського харчування забезпечують зайнятість у всьому світі 144 мільйонів чоловік. Сюди входять близько 44 мільйонів самозайнятих працівників і 7 мільйонів роботодавців.

Більшість туристських підприємств (близько 80%) – це ММСП, на яких зайнято менше 50 чоловік. Близько 30% людей від загальної чисельності робочої сили зайнято на підприємствах з 2–9 співробітниками. ММСП в

значній мірі схильні до економічних потрясінь, викликаних кризою, особливо в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою, де економіка знаходиться в більш нестабільному стані, а державна підтримка фінансових пакетів та соціального захисту недостатня. У готельному підсекторі і підсекторі громадського харчування 51 мільйон фірм працюють в надзвичайно складному діловому середовищі, що істотно впливає на зайнятість. [22].

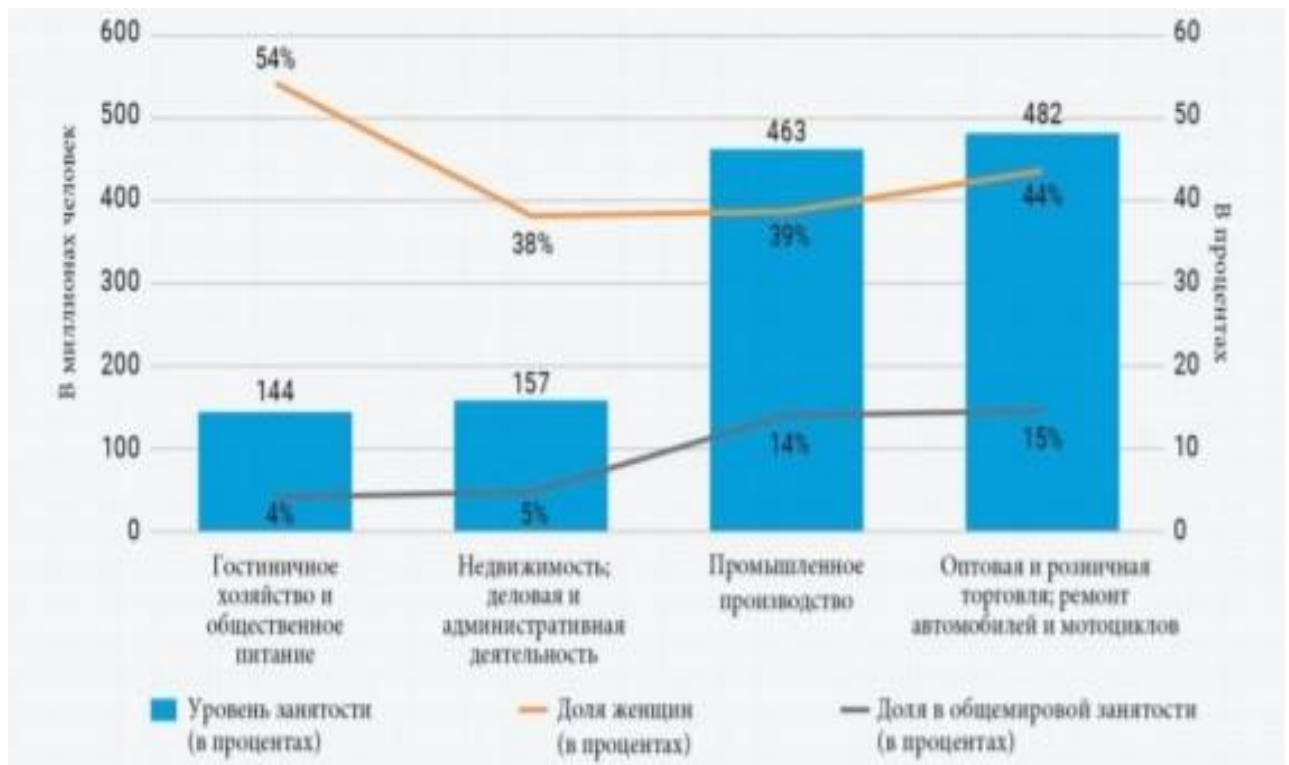

Рис. 2.1 – Зайнятість в найбільш постраждалих регіонах 2018 рік[1]

Вплив пандемії на туризм і на кошти для існування його працівників є критично важливим [23]. На португальському острові Мадейра 45% економічно активних громадян були або безробітними, або в середині липня відправлені в неоплачувану відпустку. В Угорщині в період з березня по квітень в секторі комерційного розміщення та громадського харчування були втрачені 41 500 робочих місць, що становить трохи менше 23% від загальної кількості втрачених робочих місць [24]. На Ямайці, де зв'язку між туризмом та іншими секторами дуже тісні, близько 300 000 чоловік втратили роботу в

результаті введення заходів ізоляції, включаючи закриття аеропортів, в країнах Карибського басейну [25].

Уряди, в цілому, досить оперативно вживають заходи щодо пом'якшення наслідків для цього сектора, і вже є гарні приклади пакетів заходів підтримки. Наприклад, Сейшельські Острови і Еквадор відклали терміни сплати спеціальних податків в секторі туризму, а Кенія, Південна Африка, Китай, Литва, Португалія, Польща та Іспанія надали кошти підприємствам, які постраждали від пандемії, у вигляді спеціальних фондів, моделі гарантійного фонду на оплату дорожніх витрат, субсидій або спільного фінансування витрат на відкладені або скасовані. У Швейцарії Суспільство готельного кредитування надає існуючим клієнтам відстрочку амортизації на термін до одного року, а також фінансує інвестиції клієнтів, які фінансували їх за рахунок грошового потоку протягом останніх двох років, а грузинські банки оголосили про реструктуризацію боргу для всіх фізичних осіб, але особливо для туристських компаній.

Жінки, молодь і працівники неформального сектору серед найбільш уразливих груп населення.

Жінки, на частку яких припадає 54% робочої сили, зайнятої в секторі туризму [26], молодь і працівники-мігранти, які мають обмежений доступ або не мають доступу до системи соціального захисту, відносяться до числа найбільш уразливих груп в плані впливу COVID-19 на туризм. Вони також частіше виявляються суб'єктами неформальній або випадкової зайнятості.

Нові дані про наслідки COVID-19 показують, що в області економіки і виробництва жінки постраждають значно більше і інакше, ніж чоловіки.

У всьому світі жінки менше заробляють і відкладають менше заощаджень, а також займаються менш безпечною роботою. Таким чином, в силу того, що жінки мають гірший доступ до системи соціального захисту і несуть відповідальність за більшість неповних домогосподарств, їх здатність

витримувати економічні потрясіння обмежена в більшій мірі, ніж у чоловіків [27].

Жінки становлять більшу частину робочої сили низькооплачуваної частини сектора туризму. Ці проблеми посилюються високою поширеністю неформального характеру праці в цьому секторі, частково через його сезонності в поєднанні зі слабким регулюванням, правозастосування та організацією праці [28].

Викликає занепокоєння вплив кризи в туристичному секторі на молодь. В окремих країнах ОЕСР на частку молодих людей (15–24 років) припадає майже 21% зайнятих в сфері туризму, тоді як їх частка в економіці в цілому становить 9% [29]. На момент початку кризи в цілому 178 мільйонів молодих працівників – більш ніж 40% працевлаштованих молодих людей у всьому світі – працювали в сильно постраждалих секторах, включаючи туризм. У неформальному секторі було зайнято майже 77% (328 мільйонів) молодих працівників у порівнянні з приблизно 60% дорослих працівників (у віці 25 років і старше) [30].

За оцінками МОП, майже 1,6 мільярда з 2 мільярдів чоловік, зайнятих у неформальному секторі, в значній мірі страждають від заходів ізоляції та / або від того, що працюють в найбільш постраждалих секторах, включаючи туризм. Відсутність адекватних умов для гідної праці, в тому числі занадто довгий робочий день, низька заробітна плата, відсутність соціального захисту та дискримінація за ознакою статі, найбільш помітно проявляються в неформальному секторі. Самозайняті працівники та малі підприємства, на яких зайнято більшість трудящих в неформальному секторі, становлять 60% підсектора готельного господарства та підсектора громадського харчування [31].

В силу цього пакети заходів стимулювання і заходів з надання допомоги повинні забезпечувати особам, зайнятим в неформальному секторі, зокрема трудящим жінкам, право на отримання допомоги та заходів підтримки, з тим щоб вони не виявилися в несприятливому становищі.

Криза туризму як загроза нашій планеті.

Туристський сектор чинить суттєвий вплив на клімат і навколишнє середовище, оскільки вимагає великої витрати енергії і палива і створює навантаження на системи земельних ресурсів. Зростання туризму в останні роки поставило під загрозу досягнення цільових показників, встановлених в Паризькій угоді. За оцінками, викиди парникових газів, пов'язані з транспортним обслуговуванням туризму, складають 5% від всіх антропогенних викидів [32].

Поряд з тим, що сектор туризму істотно впливає на екологічну стійкість і сприяє глобальним викидів парникових газів, він також є важливим джерелом фінансових надходжень, що йдуть на меті збереження біорізноманіття. У доповіді з питань «зеленої» економіки [33] особливо підкреслюється величезний потенціал сектора в справі збереження біорізноманіття. 7% світового туризму припадає на туризм, пов'язаний з дикою природою, причому цей сегмент щорічно збільшується приблизно на 3%. В цілому 14 країн Африки отримують прибуток в розмірі близько 142 млн дол. США у вигляді зборів за доступ на природні території, що охороняються законом [34].

COVID-19 і обумовлене ним закриття охоронюваних природних територій надали руйнівний вплив на дику природу і громади, що забезпечують її охорону. У деяких охоронюваних парках і зонах останнім часом вже спостерігається зростання числа випадків браконьєрства і розграбування, що частково пояснюється зменшенням присутності туристів і співробітників. Наприклад, в кенійському заповіднику «Мара-Набіско» доходи від туризму, які забезпечували заробітну плату 40 єгерів, перестали надходити, а закриття місцевих підприємств, пов'язаних з туризмом, призвело до того, що роботи і засобів до існування позбулися понад 600 сімей місцевого племені масаї [35].

За даними організації «Conservation International», криза призвела до зростання споживання в Африці м'яса диких тварин і посилення вирубки лісів

в Азії, Африці і Латинській Америці [36]. Управління дикої природи Уганди повідомило про двократне збільшення числа випадків браконьєрства в період з лютого по травень 2020 року порівняно з 2019 роком, а за інформацією Товариства охорони дикої природи, в Камбоджі на початку квітня після обвалу туристського попиту були вбиті заради м'яса три гігантських ібіса, а цей вид знаходиться на межі зникнення [37]. Якщо природоохоронна діяльність не буде відновлена, нинішня криза в області біорізноманіття може ще більше погіршитися.

Наслідки для морських і сухопутних ресурсів держав особливо актуальні для МОДР, НРС і африканських країн. Саме дика природа найбільше приваблює тих, хто подорожує в Африці: щорічно понад 80% прибуваючих на континент приїжджають, щоб поспостерігати за дикою природою або взяти участь в заходах, пов'язаних з природою. Природоохоронні зони служать важливим джерелом дикої природи та інших ресурсів біологічного різноманіття і формують «ядро» природного туризму континенту.

На Сейшельських Островах, де туризм забезпечує близько 40% всього експорту, природоохоронні НУО стикаються з величезними втратами доходів і ризиком закриття своїх організацій. У Кенії 70% бюджету Кенійської служби дикої природи фінансується за рахунок туризму. Без цього фінансування робота в національних парках опиниться під загрозою. У Зімбабве оперативний бюджет аналогічної служби «Zimparks» повністю формується за рахунок надходжень від туризму. МСОП [38] наголошує, що зменшення доходів від туризму і скорочення оперативних бюджетів парків представляють особливі проблеми для приватних охоронюваних територій і громадських природоохоронних зон.

Наслідки COVID-19 для туризму створюють додаткове навантаження в плані збереження культурної спадщини та додатковий вплив на культурно-соціальну структуру громад, особливо корінних народів і етнічних груп. Наприклад, закриття ринків ремісничих виробів, продукції та інших товарів, особливо позначилося на доходах жінок-представниць корінних народів [39].

Були припинені або відкладені також багато звичних заходів, пов'язаних з нематеріальною культурною спадщиною, такі як традиційні фестивалі і збори, що мало значні негативні наслідки для соціального і культурного життя людей в усьому світі. Особливо сильно постраждали ті, хто займається виконавським мистецтвом і традиційними ремеслами, в тому числі представники місцевого та корінного населення, які в основному працюють в неформальному секторі.

Об'єкти всесвітньої культурної спадщини та музеї також сильно залежать від доходів, принесених туризмом, з точки зору проведення вкрай важливої роботи з моніторингу, консервації та археологічної діяльності. Скорочення числа відвідувачів безпосередньо позначилося на відповідних оперативних бюджетах.

90% країн в умовах пандемії закрили свої об'єкти всесвітньої спадщини, що мало величезні соціально-економічні наслідки для громад, що залежать від доходів сектора туризму. Аналогічно в період кризи закрилися і 90% музеїв, а 13%, можливо, вже ніколи не відкриються знову [40]. Мережа європейських музейних організацій оцінює втрати доходів музеїв, розташованих в туристських регіонах Європи, на рівні 75–80% [41]. У міру того, як об'єкти всесвітньої спадщини і культурні установи поступово відновлюють свою роботу відповідно до нових протоколами охорони здоров'я і безпеки, багато з них відчують значний спад в кількості відвідувачів. Це може мати довгострокові управлінські наслідки до тих пір, поки кількість відвідувачів не збільшиться в достатній мірі. До кризи, обумовленого COVID-19, загальносвітовий дохід культурної і творчої галузей становив 2250 млрд дол. США на рік, а експорт – понад 250 млрд дол. США [42].

2.3 Культурний туризм і COVID-19. Як зміниться туризм і що для цього потрібно зробити.

«Ця криза – можливість переосмислити туристичний сектор і його внесок в життя людей і планети; можливість повернутися до більш

стійкого, інклюзивного та сталого туристичного сектору, що забезпечує широке і справедливе користування благами туризму», – підкреслює Зураб Пололікашвілі, Генеральний секретар ЮНВТО [43].

У той час як пандемія COVID-19 призупинила світовий туризм, мільйони людей знаходяться на карантині й прагнуть отримати культурні і туристські враження прямо з дому. У цей період культура довела власну високу значимість, а попит на віртуальний доступ до музеїв, об'єктів культурної спадщини, театрам і уявленням досяг безпрецедентних рівнів.

При тому, що понад 80% об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО було закрито, під загрозою опинилися джерела існування мільйонів фахівців галузі культури. Якщо на туризм покладається завдання внесення вкладу в виживання культурного сектора, тобто кіно, мистецтв і багатьох інших його сегментів, то він повинен зміцнити культурну ідентичність та бренд туристичних дестинацій. Незважаючи на всі труднощі, у туристського і культурного секторів є можливість створювати нові партнерства і співпрацювати. Вони повинні знову разом розробити і диверсифікувати пропозицію, залучити нову аудиторію, придбати нові навички та підтримати світовий перехід на нові умови.

Наведені нижче рекомендації щодо негайного прийняття заходів підготовлені Відділом етики, культури і соціальної відповідальності ЮНВТО при співробітництві з її міжнародними партнерами, компетентними в галузі культури і туризму.

1. Покращити обмін інформацією та даними між секторами.

Інформаційний потік між секторами грає ключову роль в розумінні наслідків пандемії і виробленні ефективних заходів у відповідь. Конкретні дані по соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19 для культури і туризму, а також за рішеннями, які здійснюються для порятунку культурного туризму, уможливають розробку планів щодо пом'якшення наслідків з метою задоволення різних потреб і відтворення передової практики.

2. Розпочати новаторські союзи.

Ізоляція довела важливість нових технологій і ЗМІ в нашому повсякденному житті. Зараз, коли мільйони людей сидять вдома на карантині, відповідний момент для створення і просування культурних вражень для постійної аудиторії. Складність полягає в забезпеченні цих вражень таким чином, щоб це підтримувало отримання прямих вигід залученими організаціями та фахівцями-практиками. Під час цього переходу в цифровий світ туризм і культура можуть сформувати союзи з технічними компаніями і представниками приватного сектора для поліпшення доступу до їх онлайн-програмами з нарощування потенціалу в галузі культури та сталого туризму.

Факти свідчать про те, що на ринку туристичних послуг відбулися великі зміни в зв'язку із зростанням використання нових технологій і цифрової онлайн-платформи для продажу і бронювання подорожей. У 2011 році в Європі продаж туристичних послуг в Інтернеті становили приблизно 35% від усього бронювання подорожей. Тільки в березні 2013 року майже 183 мільйони людей відвідали сайт туристичних послуг.

Однією з форм застосування цифрових технологій є активний розвиток Інтернет-торгівлі. До кінця 2019 року обсяги продажів в Мережі склали близько 2 трлн. дол. Ринок Інтернет-торгівлі в 2018 році виріс на 60% по відношенню до попереднього року [1]. Однак прогресивність в розвитку не позбавляє даний феномен торгівлі від наявності проблем, пов'язаних і з реалізацією даного ресурсу, і зі взаємодією з реальними торговими майданчиками.

Дані моніторингу розвитку інформаційного суспільства показують, на які цілі населення використовує мережу Інтернету для замовлення товарів і послуг. Сегмент, який використовує мережу Інтернет для замовлення товарів і послуг, швидко зростає, на 2018 рік склав 41,4%, в тому числі використовує електронні способи оплати товарів і послуг - 35,7%. основними цілями придбання за допомогою Інтернету є покупка одягу, взуття, спорттоварів; фінансові послуги (банківські послуги, грошові перекази, послуги страхування, операції з акціями та іншими цінними паперами); покупка

предметів домашнього побуту (меблі, посуд, столові прилади, постільна білизна, предмети інтер'єру, іграшки).

Особливо варто відзначити негативну динаміку використання телекомунікаційних технологій в придбанні даних послуг в період з 2016 по 2018 років. Частка послуг, пов'язаних з організацією подорожей (купівлею квитків, бронюванням готелів, орендою транспорту) в 2018 році склала 17,5%, займаючи шосте місце в рейтингу цілей використання Інтернету. Причому цю мету діяльності мало в більшій мірі міське населення ніж жителі сільської місцевості (20,5% і 8,7%, відповідно). Однак у міського населення спостерігалася позитивна динаміка звернень + 1,9% в період з 2016 по 2018 роки [2].

3. Надихнути на формування сталого майбутнього для культурного туризму.

Туристський і культурний сектори повинні продовжувати працювати разом, щоб надихати людей на формування сталого майбутнього для культурного туризму. Маркетингові стратегії в туризмі виділяють місцеві прояви культури не тільки для того, щоб з ними звертатися до аудиторії, а й щоб надихнути її на відповідальний туризм. Туристичні дестинації та культурні об'єкти в цей період знаходяться у стані «зимової сну» і в той же час будують плани по поверненню туризму до передкризового рівня.

4. Сформувати більш життєздатний туризм і кадри в галузі культури.

Професійні профілі працівників сфери культури і туризму вимагають нових навичок для прийняття негайних заходів і участі у відновленні. З метою забезпечення життєздатності кадрів після десятиліть відсутності стабільності обидва сектора потребують розробки креативних і неабияких рішень в області працевлаштування. Існуючі робочі місця в області культурного туризму мають бути збережені, працівники повинні підвищити кваліфікацію, так як вони вже володіють талантом і знаннями.

5. Зміцнити структури управління для поліпшення координації та обміну інформацією.

Ця криза є чудовою можливістю для вибудовування моделей міжсекторального управління серед ключових учасників туристичного і культурного секторів. Ці моделі повинні включати технічних партнерів для створення платформ і обмінних форумів для координування дій та обміну інформацією. Платформи повинні мати на увазі ефективну комунікацію, прийняття рішень і досягнення домовленостей про терміни розвитку туризму з залученням культурних активів.

6. Залучити нову аудиторію.

Звертаючись до дітей і молоді, культурний сектор формує прихильних спільній справі громадян світу та туристів майбутнього. Емоційні зв'язки, що виникають зараз між громадянами і творцями культури, в майбутньому зроблять світ кращим. Ізоляція також може посприяти тому, щоб повторні відвідувачі і «старші» культурні туристи підтримали культуру фінансовою допомогою і солідарними діями.

Відновлення:

1. Перехід від кількості до якості.

Успіх туризму традиційно вимірювався за допомогою статистики, що виділяла число відвідувачів, в той час як якісні показники і профіль відвідувачів мали менше значення. В ході спільного відновлення туризму і культури слід узгодити політику щодо формування життєздатності, нові пріоритети з новими величинами вимірювання, а також з адаптованими маркетинговими стратегіями.

2. Урізноманітнити продукти культурного туризму.

Туристичні дестинації повинні звернутися до нових і традиційних ринків і конкретним профілям культурних відвідувачів, при цьому інтереси і пріоритети останніх після кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19, можуть змінитися. Культура потребує підтримки для свого виживання і процвітання, так як вона збагачує ідентичність туристичних дестинацій і надихає на

відродження туризму. З формуванням нових сценаріїв деякі культурні заходи можна було б тимчасово замінити альтернативними продуктами.

3. Сприяти участі громади та внутрішнього туризму.

Залучення платформ громадян в відтворення місцевого культурного пропозиції матиме стратегічне соціальне і економічне значення. Роль місцевих громад буде вкрай важливою в прийнятті перших потоків відвідувачів з дотриманням запобіжних заходів. Відновлення довіри внутрішніх споживачів прискорить перший етап відновлення культурного туризму.

4. Адаптувати культурні пропозиції для міжнародних відвідувачів.

Доки споживачі не почнуть подорожувати за кордон, відновити в'їзний культурний туризм буде складно. Адаптуючи культурні пропозиції, уряди, дестинації і галузі культурного сектора можуть розширити своє міжнародне охоплення. Міжнародні та міжсекторальні союзи матимуть ключове значення у розбудові туристичного сектору.

5. Сприяти підприємництву та інноваціям в культурному туризмі.

Впровадження інноваційних технологій в МСП, кооперативи і креативна економіка будуть необхідні для відновлення положення, особливо для наділення рівними можливостями жінок, молоді та корінних народів. Пандемія COVID-19 вкрай негативно позначиться на цих групах, бо зазвичай їх економіка носить неофіційний характер, особливо в нових туристичних напрямленнях. Їх джерела існування опиняться в кращому становищі, якщо зміцнити доступ вразливих груп населення до ринку туристичних послуг і включити їх в ланцюг поставок культурного туризму. Перехід від тіньової до «білої» економіки сприятливо відіб'ється на багатьох громадах і туристичних напрямленнях.

6. Забезпечити доступ до культурного туризму для всіх.

Необхідно поліпшити доступність культурних об'єктів, товарів і послуг, щоб краще задовольняти потреби осіб з обмеженими можливостями, осіб похилого віку та сімей з дітьми – як місцевих жителів, так і відвідувачів. Покращення доступності в культурному секторі йде на користь всім [44].

3 ПЕРСПЕКТИВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ

3.1 Прогнозні сценарії відновлення туристичної галузі

Минулий рік став значним випробуванням для індустрії туризму. Закриття кордонів, карантин для тих, хто приїжджає, обмеження в роботі громадських місць – все це призвело до того, що люди стали подорожувати зовсім інакше.

Одна з найважливіших змін, яку спостерігають туристичні агенції та послуги з продажу квитків – значне скорочення глибини бронювання. Люди бояться планувати поїздки на майбутнє: якщо раніше вони замислювалися про канікули за два-три місяці, то тепер ніхто не знає, що станеться за тиждень. Чи будуть закриті кордони, чи введуть карантин? Через це туристи стали купувати квитки напередодні від'їзду, щоб не стикатися в разі чого з процедурою повернення.

Восени 2020-го року переважна кількість квитків на літаки (69%) були придбані максимум за тиждень до вильоту, а ще 24% мандрівників бронюють перельоти не більше ніж за 30 днів. Тобто далі, ніж на місяць вперед заглядають всього 7% туристів. У минулому році статистика була інша: 15% авіаквитків на осінь були заброньовані за два-три місяці до вильоту, 2% – за чотири-шість місяців, а 1% мандрівників планували поїздки на півроку вперед. Сьогодні багатьом це здається фантастикою.

Незважаючи на пандемію, люди як і раніше хочуть подорожувати. І оскільки кордони закриті, зростає популярність внутрішнього туризму: з липня по листопад 2020 року 98% авіаквитків були заброньовані всередині країни проживання. Рік тому за аналогічний період частка внутрішніх перельотів становила 82%.

Здавалося, що ситуація зміниться з відкриттям кордонів з деякими країнами, однак частка поїздок за кордон зросла незначно. Одночасно попит на подорожі всередині країни відновлюється досить значними темпами: обсяг

проданих авіаквитків восени 2020-го року вже практично зрівнявся з позаторішнім, а кількість поїздок залізничним транспортом становить 70% від рівня 2019-го року.

У 2021 році, швидше за все, обмеження на поїздки за кордон поступово почнуть знімати, проте ми навряд чи побачимо значне зростання попиту на авіаквитки в порівнянні з 2019 роком. У серпні, за результатами опитування виявилось, що всього лише 23,9% мандрівників раділи відновленню авіасполучення з іншими країнами. Майже 50% туристів відповіли, що сприйняли цю новину байдуже, а інші і зовсім відповіли, що це тільки на гірше [46].

Bleisure (від англійського business та leisure) – це поєднання відрядження і короткого відпочинку, коли до ділової поїздки додають вихідні або кілька днів відпустки. Дослідження [47] показують, що популярність таких поїздок зростає в середньому на 20% в рік. За січень 2020 року, близько 80% всіх закордонних відряджень захоплювали також вихідні дні, щоб співробітники могли влаштувати собі невеликий відпочинок. Пандемія призупинила темпи зростання таких ділових поїздок, але можна бути впевненими, що в наступному році bleisure знову набере популярність.

Додатковий фактор – перехід компаній на віддалений режим роботи. Навесні і влітку багато перебралися на дачі і в замиські будинки, а хтось навіть відправився в тепліші регіони. Це призвело до того, що і співробітники, і роботодавці зрозуміли: ефективно працювати можна з будь-якої точки світу, а значить, деякі зажають зберегти такий рівень свободи.

Експерти Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) [47] спрогнозували подальший розвиток світової туристичної галузі. Складний період триватиме до середини 2021 року. Далі кількість міжнародних поїздок буде зростати.

Складна епідеміологічна ситуація в багатьох країнах світу на початку 2021 року відбилася на туристичній активності. Згідно з даними з періодичного видання ЮНВТО «Барометр світового туризму», в січні 2021

року кількість міжнародних туристичних відвідувань був на 87% нижче в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року. Січневі дані виявилися ще гіршими, ніж узагальнені дані за перший рік пандемії (-73%). На різних континентах показники варіювалися від -77% до -96%.

«Введення обов'язкового тестування, карантин і, в деяких випадках, повне закриття кордонів перешкоджали відновленню міжнародних поїздок на початку 2021 року. Крім того, швидкість і поширення вакцинації були нижче, ніж очікувалося, що ще більше затримало відновлення туризму», – пояснюють фахівці ЮНВТО.

Прогнозуючи ситуацію в найближчі місяці, представники міжнародної організації розглянули два основні сценарії розвитку подій. Згідно оптимістичним поглядом, вже в липні 2021 число турпоїздок збільшиться на 66% (в порівнянні з мінімумами 2020 року). Песимістичний сценарій також передбачає збільшення потоку туристів. Але тільки у вересні, і з менш активним ростом – до плюс 22%.

Обидва сценарії засновані на декількох непостійних факторах. Передбачається, що туризм візьме курс на відновлення, тільки якщо більшість країн будуть скасовані обмеження на поїздки та будуть успішно проводити програми по вакцинації населення. У зв'язку з цим ЮНВТО рекомендує урядам країн спрямувати зусилля на впровадження узгоджених протоколів, таких як Цифровий зелений сертифікат (документ з інформацією про вакцинацію людини від COVID-19).

Раніше деякі країни, орієнтовані на туризм, вже заявляли про намір відмовитися від карантину для вакцинованих туристів. Наприклад, на тайському острові Пхукет вже до початку вересня намір вакцинувати 70% населення [48]. Туреччина достроково відкрила туристичний сезон, незважаючи на підвищення захворюваності всередині країни [49]. Влада Індонезії планують дозволити в'їзд туристам на Балі в червні-липні 2021 року [50].

На даний момент передбачається три сценарії відновлення туризму в 2021 році. Найбільш песимістичний варіант передбачає погану ефективність вакцини і появи нових штамів коронавірусу. В такому випадку обмеження подорожей зберуться на рівні 2020 року, буде з'являтися більше самостійних туристів, а організовані поїздки зміцнять позиції в преміальному сегменті.

У середньо-оптимістичному сценарії відкриття країн і авіасполучення буде відбуватися в залежності від результатів вакцинації, а внутрішній туризм продовжить перевершувати за обсягами виїзний. У цьому варіанті розвитку подій найбільш дохідними і стабільними сегментами туристичної індустрії стануть масовий туризм (в тому числі, частково виїзний), і преміальний сегмент, а всередині країни одним з найпопулярніших видів подорожей стануть поїздки власним автотранспортом.

Згідно з третім, оптимістичним сценарієм, з квітня 2021 року в світі поступово почнуть знімати обмеження на поїздки, а також буде відбуватися покрокове відновлення міжнародного авіасполучення.

При відсутності нових загроз до грудня 2021 роки відбудеться майже повне зняття протиепідемічних обмежень і відновлено авіасполучення з основними зимовими туристичними напрямками [51].

3.2 Особливості розвитку туризму в майбутньому

Під час пандемії на кілька місяців сфера торгівлі і послуг майже повністю припинила свою офлайн-діяльність, і мільйони людей відкрили для себе зручність покупок через інтернет. Навіть після відкриття магазинів і торгових центрів, у значної кількості відвідувачів зберіглася звичка оформляти все, що тільки можливо, онлайн – і подорожі не стали винятком.

Ця звичка залишиться з мандрівниками надовго, і в 2021 році вони продовжать планувати поїздки онлайн, де можна вибрати зручні дати відправлення, забронювати готель з можливістю безкоштовного скасування і

знайти зворотні квитки. А головне, інтернет допомагає зберігати комфортну дистанцію: не потрібно зустрічатися з турагентами або їхати в офіси, всі необхідні зміни можна внести через сайт, а оплатити – картою.

2020 рік так само ознаменувався новою звичкою – люди тримають соціальну дистанцію і уникають місць масових скупчень. І це теж відбивається на подорожах: великі міста вже стали менш популярні у туристів. У порівнянні з минулим роком влітку і восени в столичні міста прибувало менше гостей.

Мандрівники прагнуть убезпечити себе і вибирають відповідні цьому місця проживання. Влітку в 45% випадків туристи бронювали чотиризіркові готелі (в минулому році ця частка становила 39%), а в п'ятизіркових готелях зупинялися 15% туристів (в минулому році – всього 4%). Можливо, це пов'язано з тим, що такі об'єкти розміщення здатні забезпечити високий рівень дезінфекції та дистанціювання гостей. У зв'язку з цим в 2021-му скоротиться популярність хостелів, а ось готелі з 4–5 зірками і апартаменти, в яких гості зможуть підтримувати свої звички щодо дотримання заходів безпеки, будуть більш популярні.

Ще один показник бажання дистанціюватися і виїхати подалі від скупчень людей – зростання інтересу до екотуризму. Цього року мандрівники стали частіше шукати незвичайні види розміщення у відокремлених природних зонах. Багато стали придивлятись до екоготелів, глемпінгів і кемпінгів, причому вибирають їх у віддалених місцях з гарними краєвидами – в лісах, горах, біля озер або моря [52].

Ті, хто вже перехворів коронавірусом, цікавляться поїздками, в ході яких можна відновити імунітет і зміцнити організм. Люди їдуть на курорти, які знаходяться поблизу місця проживання. Багато курорти вводять так звані постковідні відновлюючі програми. Їх тривалість розпочинається від 10 днів, але рекомендується виділити на відновлення організму не менше двох тижнів. Найбільшою популярністю користуються відновлюючі курси, курси з укріплення імунітету та серцево-судинної системи для тих, хто переніс захворювання. Фахівці очікують, що попит на такі тури збережеться протягом

довгого часу. Цілком ймовірно, що вони будуть актуальні протягом всього 2021 року [52].

У Всесвітній туристичній організації (ЮНВТО) впевнені, що інновації та сталий розвиток мають стати головними орієнтирами. На конференції в Мадриді були обрані 25 стартапів з 138 країн. Автори цих проектів пропонують ідеї, які допоможуть прийти до досягнення Цілей сталого розвитку, встановлених ООН.

- Стартап Etnica з Гватемали пропонує розвивати відповідальний туризм в глибинці і створювати таким чином робочі місця.

«Такий імерсійний досвід дарує справжній культурний обмін, такий туризм дозволяє не тільки дізнатися людей краще, ви можете знайти тут сім'ю і друзів, тому що Гватемала дуже гостинна країна», – говорить Пабло Мартінес, директор стартапу ETNICA.

- Бразильський стартап Sisterswave пропонує боротися з гендерною нерівністю в туризмі за допомогою нових технологій, щоб жінки могли відчувати себе в безпеці під час подорожей.

«Наша платформа дозволяє жінками зв'язуватися з місцевими жителями та іншими мандрівниця. Нові технології і сестринські відносини допоможуть нам змінити суспільство на шляху до гендерної рівності», – говорить Жусара Пеллікано, директор стартапу Sisterswave.

- Іспанія має намір вкласти 3,5 млрд євро в цифрове та сталий розвиток туризму, а також в диверсифікацію сектора. Всесвітня туристська організація підкреслює, що робота в цих напрямках необхідна для відновлення [53].
- Кабінет Міністрів України оприлюднив постанову від 2 червня 2021 №583, яким внесені зміни до постанови від 22 березня 2021 року №230 та частково пом'якшено умови в'їзду в Україну із закордону для українців та іноземців.

Відтепер громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території України, не підпадатимуть під

самоізоляцію при в'їзді в Україну при наявності одного із наступних документів:

- ✓ документу, що підтверджує отримання повного курсу вакцинації від COVID-19 вакцинами, включеними ВООЗ до переліку дозволених для використання в надзвичайних ситуаціях або
- ✓ негативного результату ПЛР-тестування на COVID-19, яке проведено не більш як за 72 години до перетину державного кордону або
- ✓ експрес-тесту на визначення антигена коронавірусу SARS-CoV-2, яке проведено не більш як за 72 години до перетину державного кордону [53].

Щодо розвитку туризму в Україні, очікується, що основна увага у період до кінця 2021 року буде приділена мінімізації наслідків пандемії COVID-19 у сфері туризму. Першочерговим завданням представників управління туристичною галуззю, зацікавлених сторін та експертів довести до відома президента України та Кабінету міністрів інформацію про реальний економічний внесок сектора в національну економіку та можливі наслідки неналежного вирішення цієї ситуації.

У розпал кризи існуючі прогнози розвитку не мають необхідної достовірності. При цьому необхідно брати до уваги, що сама криза включає дві складові: економічну і медичну, які є факторами, що впливають на ці прогнози. На початковому етапі економічна та медична складові кризи були тісно взаємопов'язані між собою як фактор і наслідок. Надалі характер їх взаємодії починає ставати рівноцінним: розвиток пандемії впливає на економічний стан держави або на окремі його регіони і навпаки: економічні можливості і резерви держави дозволяють йому ефективно боротися з пандемією і надавати допомогу в цій боротьбі. Термін закінчення пандемії є відправною точкою для прогнозування термінів відновлення туристичного попиту, формування і розвитку туристичних потоків до передкризового рівня.

Журнал «Барометр світового туризму» провів опитування, присвячене прогнозом стану сфери туризму в період після кризи, результати якого були опубліковані 25 лютого 2020 року вони показані в таблиці 3.1 [2].

№ п/п	Прогноз стану сфери туризму в посткризовий період	Результати опитування (в %)
1	Все залишиться, як раніше, відбудеться деяка корекція в результаті банкрутств дрібного бізнесу	34
2	Відбудуться глобальні зміни з важко передбачуваними в кризи результатами	30
3	На ринку залишаться великі компанії, яких підтримає така держава, як Туреччина	20
4	Я згоден з репортером, такий сценарій цілком можливий	8
5	Не залишиться нічого, все старе відіме	8

Таблиця 3.1 - Прогноз стану сфери туризму в період після кризи, викликаний коронавірусом (результати опитування) [2]

Дані, наведені в таблиці 3.1, цікаві тим, що вони вказують на переважання консервативної точки зору респондентів, які вважають, що в туризмі після кризи нічого не зміниться за винятком деякої її корекції за рахунок відходу з ринку малих туристських підприємств, які не мають можливості продовжувати свою діяльність через фінансові втрат під час кризи. Інша переважна точка зору полягає в тому, що вона висловлює думку про те, що в туризмі відбудуться зміни, які суттєво перетворять всю систему світового туризму, тому їх важко спрогнозувати в період кризи. До цієї точки зору близько підходить думку групи респондентів (8,0% респондентів) про те, що туристський ринок повністю перетвориться. Близько 20,0% респондентів вважають, що сформується ринок монополістичної конкуренції, так як на ньому залишаться тільки великі туристські компанії. І, нарешті, 8,0% респондентів схиляються підтримати репортера в тому, що в посткризовий період доведеться міняти філософію туристського бізнесу взагалі, міняти його

основоположні принципи. Її точка зору зводиться до того, що туристські компанії, пройшовши і освоївши уроки кризи, повинні підвищити гнучкість в плані, як організаційного, так і функціональної побудови. Інакше кажучи, в залежності від динамічності змін ринку, потрібно володіти «здатністю до розширення і стиснення» [9]. Колективи цих підприємств повинні відрізнятися мобільністю, володіти універсальними компетенціями в області туризму, бути здатними самотійно (автономно) вирішувати різнохарактерні завдання.

Криза, пов'язана з поширенням вірусу, носить нерівномірний характер і країни, як виявилось, знаходяться в цьому відношенні не в найгіршому становищі. З огляду на це, хотілося б припустити, що процеси пандемії будуть протікати все ж менш болісно. Ця обставина робить швидке відновлення туристичних потоків за вказаним напрямком більш імовірним. В якості обмежувача оптимістичного сценарію розвитку туристичної галузі виступає скорочення споживчого попиту через фінансові витрати, викликані кризою, і відсутністю у більшості населення грошових накопичень. У тих же, хто поки ще має засоби, накопичень вистачить приблизно на півроку, щоб забезпечити свої поточні потреби [10]. Обмеження на пересування в період кризи створили умови для віртуального туризму. Закриття музеїв, театрів та інших місць відвідування туристів в пізнавальних цілях, задоволення естетичних та інших духовних потреб, спонукало малі і середні підприємства галузі диверсифікувати свою діяльність і запропонувати туристам віртуальні онлайн-послуги. Вторинним ефектом цієї діяльності є формування відкладеного попиту на їх реальне відвідування після подолання кризи.

У короткостроковому періоді протягом року після кризи туризм буде відчувати на собі результати паралічу активності. У 2020-2021 роках основна маса потенційних туристів вибере внутрішні подорожі і відпочинок. Цьому сприятиме також економічна криза, яка в довгостроковому періоді вплине на розвиток цієї сфери в усіх країнах. З огляду на унікальний характер кризи, який викликаний поєднанням економічного та медичного факторів, відновлення туристичних потоків буде відбуватися відносно повільними

темпами, ніж коли наступали «чисто» економічні кризи. Немає сумніву, що темпи відновлення туристичної галузі після кризи будуть залежати в основному від правильної державної політики та відповідної державної підтримки. В іншому випадку галузь впаде в «депресію» і подальший її підйом буде здійснюватися за песимістичним сценарієм.

Оскільки крива розповсюдження пандемії COVID-19 для України аналогічна міжнародній, можна очікувати відновлення діяльності внутрішнього туризму вже влітку 2021 року. Профільним ключовим гравцям слід оцінити масштаби цих процесів, а також усвідомити потребу в наданні підтримки сектору протягом другого кварталу 2021 року і мінімізації подальших збитків після завершення літнього сезону (вересень — жовтень 2021 року). Ключовий аргумент полягає в тому, що українська туристична галузь має продемонструвати свій потенціал внутрішнього попиту на туризм і здатність туристичної галузі до відновлення. У той самий час галузь потребує підтримки у вигляді відтермінування сплати податкових і боргових зобов'язань у межах максимальних можливостей України, тобто з урахуванням об'єктивних обмежень державного та місцевого бюджетів та відповідно до кредитного потенціалу країни. Після налаштування загальної моделі підтримки туристичного сектора та за припущення, що можлива друга хвиля пандемії буде слабшою за першу (або не відбудеться взагалі), всі зусилля щодо заходів у четвертому кварталі 2021 року можна націлити на інші структурні зміни в туристичній системі країни.

Рис. 3.1 - Частка іноземних туристів і екскурсантів, які прибули в Україну в 2020 році, за країнами походження [54]

На етапі формування механізму доречно ввести додатковий захід (початок якого відкладено з 2020 року на 2021 рік у зв'язку з обставинами, що склалися) — цифрову трансформацію процесів у ланцюжку постачання та бронювання в туризмі України. Криза в туристичній сфері в усьому світі супроводжується зниженням купівельної спроможності, що призведе до таких наслідків: підвищення конкуренції між постачальниками туристичних послуг у всьому світі у наступний період; ретельніший і триваліший процес бронювання та прийняття рішень мандрівниками під час вибору дестинації, що, відповідно, підвищує роль доступності інформації онлайн і її подання. Усе це підвищує пріоритетність і без того досить важливого процесу цифрової

трансформації туризму, до реалізації та підтримки може бути залучено новостворене Міністерство цифрової трансформації України.

Спільнота гостинності та експерти Всеукраїнської федерації роботодавців в сфері туризму України пропонують такі заходи, що пом'якшення наслідків виходу з кризи в Україні:

- фінансування за рахунок спеціальних фондів Державного бюджету України видатків на: фонд заробітної плати, включаючи відрахування, комунальні платежі та інші витрати, пов'язані з використанням та утриманням підприємств туристичного бізнесу;

- збільшити видатки з державного бюджету на розвиток туризму,
- надати статус медичного закладу засобам розміщення та забезпечити підприємства за рахунок держави у достатній кількості тестами, засобами індивідуального протівірусного і бактерицидного захисту;
- провести за рахунок держави масові кваліфікаційні навчання персоналу в галузі туризму з санітарних вимог та протидії епідемії;
- надати ставку 7% ПДВ всім закладам, які надають медичні послуги;
- 0% ПДВ на оплату послуг пенсіонерам, які користуються готелями, що надають медичні послуги;
- звільнити підприємства від сплати ПДВ при ввезенні обладнання для боротьби з коронавірусом та комплектуючих для нових і модернізації існуючих об'єктів інфраструктури з умовою заборони відчуження таких товарів протягом двох років після розмитнення.
- надати право на прискорену амортизацію вартості такого обладнання до складу витрат з податку на прибуток;
- забезпечити податкову пільгу (компенсація ПДФО) для усіх, хто подорожує Україною, та користувачів санаторно-курортних послуг;
- тимчасово ввести податкові канікули (ЄСВ і ЄП) для компаній, які утримують співробітників та вчасно виплачують заробітну плату;
- 0% ЄСВ для ФОП, які працюють у сферу туризму та гостинності;

- НБУ підтримати тимчасову зупинку виплат за кредитними договорами, за якими суб'єкти туристичної діяльності є боржниками;
- зменшити % базової облікової ставки та вартість іпотеки;
- приватним банкам реструктурувати виплати зобов'язань, забезпечити пільгове кредитування розвитку туризму;
- Торгово-промисловій палаті України офіційно визнати на державному рівні та документально підтвердити факт наявності форс-мажорних обставин в Україні;
- Державному агентству розвитку туризму України розробити за участю експертів та затвердити на загальнонаціональному рівні перелік рекомендацій та інструкцій із санітарних заходів та застосування антивірусних засобів для галузі туризму, зокрема для закладів розміщення, громадського харчування, транспорту та інфраструктури, громадських і торгівельних закладів, житлових будинків тощо.
- розробити технологічні карти поведінки туристів і працівників у кризових ситуаціях.

Кабінет Міністрів затвердив розроблений Міністерством культури та інформаційної політики України, План заходів щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму. Відповідне розпорядження прийнято на засіданні Уряду 3 лютого 2021 року. «Наша мета – об'єднане суспільство, що цінує культуру і живе в країні, привабливій для туристів. І перші кроки вже зроблено. Галузі, над якими роками не велася цілеспрямована робота, зараз не тільки з чіткою стратегією, а й з фінансовою підтримкою на її реалізацію», – зазначив Міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко. Він підкреслив, що культура, туризм, креативні індустрії та спадщина – мають величезний економічний потенціал та перспективи: «Зосередившись на їхньому розвитку, впевнений, Україна на шляху до перемог. Як всередині країни, так і за її межами, через просування іміджу держави на світовому рівні».

Планом передбачено низку заходів у сфері охорони, відродження та ефективного використання об'єктів культурної спадщини. Зокрема, протягом 2021-2023 років будуть відреставровані та відремонтовані пам'ятки культурної спадщини в рамках реалізації програми «Велике будівництво».

У 2021-2022 роках у сфері охорони культурної спадщини також планується:

- затвердити історико-архітектурні опорні плани з визначенням меж і режимів використання історичних ареалів населених місць;
- переглянути перелік об'єктів культурної спадщини, включених до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- затвердити науково-проектну документацію з визначення меж та режимів використання буферних зон об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (архітектурного ансамблю Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, дерев'яних церков карпатського регіону України та Польщі, Геодезичної дуги Струве);
- розробити та запустити інформаційний ресурс культурної спадщини і культурних цінностей.

Згідно з Планом у сфері розбудови сучасної туристичної інфраструктури у 2021 році буде розроблено Державну цільову програму розвитку внутрішнього та в'їзного туризму «Мандруй Україною».

Протягом 2021-2023 років у галузі туризму також планується:

- провести дослідження щодо змін та перспектив розвитку ринку туристичних послуг, вивчення існуючих цільових аудиторій;
- запровадити Єдиний туристичний реєстр — національну систему збору та аналізу туристичних даних;
- створити умови для розвитку конференц-індустрії, зокрема створити Державне конференц-бюро;
- створити і впровадити офіційний багатомовний туристичний портал;
- розвивати туристично-інформаційні центри;

- розвивати і популяризувати в'їзний та внутрішній туризм у рамках проекту «Мандруй Україною»;
- реалізувати проект «Туристичні магніти України».
- Значний комплекс заходів у рамках Плану спрямований на розвиток креативних індустрій. У цьому напрямку, зокрема у 2021 році планується розробити Державну цільову національно-культурну програму розвитку народних художніх промислів на 2021- 2025 роки.

Протягом 2021-2023 років також планується збудувати «Будинок музики», створити центри культурних послуг у територіальних громадах, розробити концепцію моделі креативних хабів та запровадити пілотний проект щодо створення креативного хабу у Києві, удосконалити механізми фінансування проектів УКФ, стимулювати підготовку місцевих інвестиційних проектів з розвитку культурної інфраструктури тощо.

Аналізуючи напрямки розвитку міжнародного туризму слід відмітити тенденції, що склалися у європейських країнах.

Заходи, що вживаються у різних країнах світу, для стимулювання розвитку внутрішнього туризму в умовах пандемії різні країни впроваджують різні способи стимулювання розвитку внутрішнього туризму:

- 1) Італія: «Програма Bonus Vacanze» – сім'ям з доходом до 40 000 євро надаються внески до 500 євро на послуги закладів розміщення у власній країні
- 2) Малайзія: Ваучери на знижки на подорожі на суму 113 мільйонів доларів США, а також податкові пільги до 227 доларів США на витрати, пов'язані з внутрішнім туризмом
- 3) Коста-Ріка: Усі свята 2020–2021 років перенесені на понеділок, щоб туристи мали можливість довшого вікенду, та, як результат, залишались довше в закладах розміщення у межах країни
- 4) Франція: Кампанія #CetÉtéJeVisiteLaFrance щодо висвітлення різноманітності напрямків внутрішнього туризму

- 5) Аргентина: Створення Обсерваторії внутрішнього туризму, щоб забезпечити кращі можливості для аргентинських туристів
- 6) Таїланд: Програма, за якою надаються 5 мільйонів ночей у закладах розміщення за 40% від стандартної вартості номерів на термін перебування до 5 ночей

Приклад Німеччини щодо європейських напрямків (а переважна більшість німецьких виїзних туристів зазвичай подорожує все ж у межах або поблизу рідного континенту) демонструє, що різко впав попит на Іспанію, включно із Балеарськими і Канарськими островами, і особливо - на Туреччину. Натомість дуже помітно зросла частка відпочивальників, які відпочивали в Австрії, що стала вперше за півстоліття найпопулярнішим напрямком виїзного туризму у ФРН, у Бельгії, Нідерландах, Польщі, Данії та інших скандинавських країнах. Коротко кажучи, там, куди можна було протягом дня дістатися з Німеччини на власному автомобілі.

Однак більше половини (56 відсотків) усіх туристичних поїздок німці зробили в 2020 році у межах самої Німеччини, чого у ФРН не було з 1970-их років, коли виїзний туризм був ще досить слабко розвинений. При цьому середня тривалість основної поїздки торік помітно скоротилася і склала трохи менше 10 днів.

Викликана коронавірусом переорієнтація на внутрішній туризм привела до того, що, наприклад, відпочивати в Саксонію, яка зовсім не входить до переліку провідних туристичних регіонів країни (ними є Баварія з Альпами і Нижня Саксонія з Північним морем), поїхали вдвічі більше опитаних, ніж до Туреччини, а Гамбург відвідали приблизно стільки ж німецьких туристів, скільки усю Францію.

Згідно з опитуванням, 24 відсотки жителів ФРН мають намір у 2021 році один раз з'їздити у відпустку, 15 відсотків налаштувалися на дві туристичні поїздки, а 6 відсотків - на три і більше. Таким чином, подорожувати збирається майже половина опитаних - 45 відсотків. Водночас 33 відсотки перебувають поки що в нерішучості. Для порівняння: в 2019 році ці показники становили

відповідно 65 відсотків і 21 відсоток. Іншими словами, готовність до подорожей різко знизилася, а число тих, хто сумнівається, помітно зросло.

На запитання, яким їм бачиться туризм під час і після пандемії, 78% опитаних відповіли, що "почуття невпевненості поки що ще залишиться", 77% вказали, що "поїздки у відпустку стануть дорожчими", 66% підтвердили, що "надають перевагу поїздкам на короткі відстані, а не далеким подорожам" (у цьому опитуванні можна було вибрати кілька варіантів відповідей). Далекі країни німецьких туристів зараз не приваблюють, тому не дивно, що серед тих опитаних, які в найближчі 12 місяців твердо мають намір зробити туристичну поїздку, відсоток тих, хто залишиться в Німеччині, в порівнянні з 2020 роком виріс, тоді як частки бажаючих помандрувати по Європі і тим більше по далеких країнах істотно скоротилися.

При цьому знизився інтерес практично до всіх традиційних для німецьких туристів європейських напрямків. Особливо сильно - до Іспанії та Італії, які, тим не менш, продовжують очолювати список пріоритетних країн для відпочинку. Потім ідуть держави Скандинавії, Греція, Австрія, Хорватія, Туреччина та Франція.

У 2021 році німецьких туристів буде незвично мало в Таїланді, Єгипті, Домініканській республіці та істотно менше, ніж раніше, в Іспанії, Італії, Туреччині. Водночас зростання попиту на внутрішній туризм призведе до подорожчання туристичних послуг у Німеччині. Такі висновки випливають з дослідження ВАТ.

Найцікавішу стратегію наразі демонструє Дубай. Цей технологічний центр туризму приймає туристів, але ввів доволі суворі вимоги контролю: від ПЛР-тестів до спеціальних мобільних застосунків і, звичайно, масок у всіх публічних місцях.

Тут слід додати, що мова йде не просто про популярний напрямок, а про одне з п'яти найпопулярніших міст світу протягом останніх п'яти років. У 2019 тут побували 15,93 млн туристів. І цього року, після відкриття кордону, напрямок знову серед лідерів. Що доводить приклад Дубаю? Просто закривати

кордони немає сенсу, адже не це впливає на захворюваність. Куди важливіше ставлення до проблеми.

Там, де розроблена система тестування та просто підтримується практика соціального дистанціювання та носіння масок – проблем значно менше. В жодному бізнесі зупинка ніколи не була виходом. Тому потрібно адаптуватись, а не зачинятися від усього світу.

У березні 2021 року Єврокомісія презентувала перший проект ковід-сертифікатів, які мають стати кроком до поступового відновлення подорожей. За ідеєю документ не має стати обов'язковим, аби не порушувати права громадян на вільне пересування, проте його ідея саме в тому, щоб нарешті знову зробити поїздки буденністю. Поки що мова йде лише про мешканців ЄС, однак домовленості стосуються й третіх країн. Із ними скоріш за все будуть укладені окремі угоди. Так може статися й з Україною, тим більше що деякі європейські туристичні маршрути вже відкриваються.

У 2020 році Албанія залишалась чи не єдиним європейським напрямком, що був доступний українцям. При цьому країна змогла уникнути занадто великого розповсюдження коронавірусу, а показники захворюваності були нижчими за деякі інші держави ЄС, чиї кордони були повністю закритими. Цього року ситуація зберігається – Албанія знову готова приймати туристів із України й без жодних карантинних обмежень. Однак не тільки це – доступні також сусідні Хорватія й дуже популярна серед українців Чорногорія, які хоч і розташовані поруч, але мають свою унікальну природу й культуру. Вони приймають вітчизняних мандрівників за умов наявності негативного ПЛР-тесту, або подвійної вакцинації.

Острівна країна Мальта стає ще ближчою українським туристам. Планується, що тури сюди розпочнуться в середині травня. Точних даних щодо умов перетину кордонів поки що немає, однак із попередніх домовленостей відомо, що для відпочинку на середземноморському острові знадобиться негативний ПЛР-тест, або сертифікат про проходження двох етапів вакцинації. Наразі ці питання обговорюються в Уряді Мальти.

Влада Греції виступає одним із ключових ініціаторів відновлення туристичної галузі, адже економіка країни суттєво залежить від надходжень із цього сектору. Втім, на відміну від згаданих вище країн, Греція має певні обмеження, як член ЄС, тому відкриття не буде таким швидким. Серед останніх новин: міністр туризму Харіс Теохаріс повідомив, що держава веде переговори з 10 країнами щодо скорішого відновлення подорожей. Україна – одна з цих країн. Це дає певний оптимізм стосовно того, що вже цього року туристи зможуть повернутися на грецькі курорти. Щодо умов доступу поки говорити зарано, але скоріш за все це також буде негативний ПЛР-тест або повна вакцинація.

Так само, як і Греція, Іспанія шукає шляхи для скорішого відновлення туристичної індустрії. Ще в грудні, коли здавалося, що пандемія поступово відступає, в іспанському уряді про відкриття кордонів з весни. Однак пізніше заборона на в'їзд була продовжена до кінця березня 2021 року із перспективою зробити це знову. Влада країни зараз ніяких обіцянок не дає, однак в історії з ковід-сертифікатами Іспанія відіграє одну з головних ролей, намагаючись якомога скоріше запустити цю процедуру в ЄС. Можна сподіватись, що після впровадження цього механізму, а також після успішного досвіду інших країн (як-от Греції), Іспанія також відкриється цього року.

За інформацією Посольства України в Королівстві Іспанія, 19-23 травня 2021 року у м. Мадрид, проводилась міжнародна туристична виставка “FITUR Especial Recuperación Turismo - 2021”. Експозиція розділена на 8 павільйонів за тематикою туризму. За повідомленням організаторів заходу, виставка була присвячена відродженню міжнародного туризму після пандемії COVID-19.

“FITUR” проведена за підтримки іспанського Уряду. З метою залучення більшої кількості учасників організаторами запроваджено знижки (для представників України – 8%).

“FITUR” – одна з найбільших туристичних виставок в Європі. У 2020 р. у ній взяли участь близько 900 експонентів і 11 тисяч компаній зі 165 країн світу. В цілому виставка була розміщена на території площею 69,6 тис. кв. м,

захід відвідали понад 255 тис. відвідувачів. Частка іноземних представників склала 65%. Проведено більше 9 тис. B2B переговорів. З метою інформаційного висвітлення події було акредитовано понад 7 тис. журналістів із 68 країн світу.

Офіційна інавгурація “FITUR” відбувається за участю Короля та членів уряду Іспанії, Генерального секретаря Всесвітньої туристичної організації ООН (далі – ЮНВТО), представників акредитованого в Іспанії дипкорпусу та політичних, бізнесових і громадських кіл. Для участі у заходах високого рівня та представлення національних стендів країн виставку відвідують іноземні міністри економіки/туризму/закордонних справ або інші високі посадові особи. “FITUR” є платформою для проведення низки міжнародних заходів по лінії ЮНВТО.

Павільйон Європи є найбільш масштабним та популярним серед відвідувачів, кількість національних стендів у 2020 р. зросла на 15%. Варто зазначити, що на “FITUR” представлені національні стенди усіх країн Східної Європи та Кавказу.

Українські туристи зазвичай не сприймають відпочинок у Туреччині, як європейський, хоча формально можна сказати й так. Тим більше, що минулого року країна, на відміну від ЄС, Туреччина мала достатньо політичної волі, щоб не закрити кордони й організувати якісну систему стримування пандемії. При цьому Туреччина діє поступово й вводить деякі обмеження, чи скасовує їх залежно від ситуації. Така адаптивна модель дозволяє стримувати розповсюдження хвороби й одночасно залишати можливість людям провести відпустку на сонячному узбережжі, в горах чи в величному Стамбулі. Наразі, українцям для поїздки потрібні негативний ПЛР-тест та заповнена електронна форма.

З точки зору доступності маршрутів сезон 2021 року точно стане більш цікавим, ніж попередній, хоча деякі обмеження й зберігаються. Крім того, поступове збільшення варіантів для подорожі означатиме також зниження цін, а отже можна буде планувати не одну, а кілька поїздок у різні місця.

У зв'язку із транспортними обмеженнями, та невизначеністю умов перетину кордонів, 2021 рік може стати роком міського туризму. Згідно з визначенням ЮНВТО «Міський туризм - це вид туристичної діяльності, яка здійснюється в міських просторах, для яких характерна несільсько-господарська економіка, розвинена промисловість, торгівля, сфера послуг, і які є вузловими транспортними пунктами. Міста мають широке розмаїття культурних, архітектурних, технологічних, соціальних і природних вражень, а також місць для відпочинку і бізнесу».

За даними Організації Об'єднаних Націй 55% населення світу вже проживає в містах, а до 2030-го року очікується, що ця частка досягне 60%, а до 2050-го — 70%.

Міста і метрополії в усьому світі є центрами тяжіння людей, подій, фінансових та інших ресурсів. Міста притягують до себе людей розвитком цивілізації, системою освіти, робочими місцями, економічним зростанням і потоком інформації. При цьому, важливо усвідомлювати, що сталий розвиток будь-якого регіону, можливий лише при дотриманні економічного, соціального та екологічного балансу і рівномірного територіального розподілу населення регіонах. А це передбачає гармонійний розвиток великих метрополій і сусідніх з ними невеликих міст та сіл з правильним кількісним розподілом населення в них і турботою про навколишнє середовище.

Сектор туризму - один з ключових компонентів економіки і соціального життя багатьох міст світу і тому є центральним елементом стратегій і політики міського розвитку. Міський або Урбан-туризм може являти собою рушійну силу в розвитку міст і робити міста більш відкритими, безпечними, життєздатними і стійкими. Туризм безперечно розвиває в містах зони відпочинку, покращує інфраструктуру, мобільність, доступність і умови життя як для місцевого населення, так і комфортне перебування для туристів і відвідувачів.

Реалізація потенціалу туризму як інструменту сталого та інклюзивного зростання міст вимагає багатостороннього і багаторівневого підходу,

заснованого на тісній співпраці між туристичними та нетуристичними структурами в міських радах та адміністраціях, а також постійну системну та комплексну взаємодію з приватним сектором, місцевим населенням і самими туристами.

Діяльність Національної туристичної організації України носить системний і комплексний характер, завжди враховує найсучасніші глобальні тенденції, міжнародні стандарти та спрямована на максимально швидке впровадження кращих світових практик в секторі туризму України. Протягом 2021 року НТО України організовувати тематичні нетворкінг сесії, проводити ділові, освітні та маркетингові заходи, розробляти стандарти якості та протоколи безпеки, сприяти консолідації та колаборації учасників сектору туризму між собою, з органами влади, закладами освіти і мешканцями міст.

Щодо розвитку туризму в Україні розглядаються різні сценарії.

Оптимістичний сценарій передбачає:

- підтримку з боку органів влади і місцевого самоврядування;
- розвиток туристичної інфраструктури;
- впровадження соціальних програм розвитку туризму.

Очікувані результати (у порівнянні з 2020 роком):

- налагоджена співпраця туроператорів з перевізниками, засобами розміщення та закладами харчування;
- створення нового якісного внутрішнього тур-продукту;
- покращення показників на 25%.

Реалістичний сценарій передбачає:

- підтримку з боку органів влади;
- невелику варіативність подорожей;
- збереження цін (на рівні минулого року).

Очікувані результати (у порівнянні з 2020 роком):

- Підвищення показників на 10%

Песимістичний сценарій передбачає:

- відсутність державної підтримки;

- обмеження транспортного сполучення;
- підвищення цін на тур-продукти.

Показники залишаються без змін або зменшуються.

Різні міста України здатні надати приклади успішної імплементації політик та заходів з розвитку.

Київ: У столиці розроблена Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року, на основі якої розроблена та діє Міська цільова програма розвитку туризму в місті Києві на 2019-2021 роки, прогнозовані обсяги фінансування якої становлять 219 057,00 тис. грн. У 2019 році у Києві створено Kyiv Convention Office, який сприяє розвитку ділового туризму та проведенню масштабних туристично-привабливих фестивалів та подій, наприклад Moto Open Fest, Kyiv Food & Wine Festival, Courage Bazaar, Atlas Weekend, Kyiv Art week тощо.

Київ здійснює активну промоцію дестинації шляхом участі у національних та міжнародних туристичних виставках, проведення прес-турів, зйомок промороликів та ін. Загалом реалізація програми дала можливість місту за 2019 рік отримати 63,3 млн грн туристичного збору – майже на 31 млн більше, ніж у 2018. Також у Києві діє Всеукраїнська асоціація гідів, яка має на меті розробку та просування якісного екскурсійного продукту, підвищення рівня професійної майстерності гідів, конкретизації їх ролі й місця в просвітницькому та виховному процесі, підвищенню авторитету професії. Організація проводить різного роду курси для підготовки гідів та екскурсоводів. У Львові прийнято Комплексну стратегію розвитку міста, одним з пріоритетів в якій є «Місто традицій, знань, культури, туризму та спорту». Також в місті діє Програма розвитку туристичної галузі м. Львова на 2016-2022 роки, Міська, загальноукраїнська та міжнародна програма промоції, Програма «Почесні амбасадори Львова», Програма «Львів науковий» та ін., які спрямовані на промоцію та розвиток різних видів туризму у місті.

Незважаючи на сформований туристичний імідж Львова, місто докладас багато зусиль для промоції, зокрема, відвідує велику кількість туристичних

виставок за кордоном та організовує промотури для іноземних ЗМІ та блогерів.

Створюються нові туристичні продукти, активно розвиваються нові авіасполучення, проводяться навчання для представників сфери гостинності, гідів та музейників, створено Lviv City Card та оновлено туристичний сайт.

Також в регіоні активно розвивають медичний туризм, зокрема було створено Львівський кластер медичного туризму і у 2019 році проведено Перший регіональний форум медичного туризму Львівщини, а в його рамках і Міжнародний конгрес з медичного та оздоровчого туризму, інфо-тури в провідні клініки та на курорти Львівщини, B2B-зустрічі, де представники медичних і оздоровчих центрів обговорювали співпрацю із 30 провайдерами з інших держав.

З 2013 року у Львові діє комунальне підприємство «Львівське конференц-бюро», діяльність якого спрямована на популяризацію Львова як нового напрямку ділової гостинності у Східній Європі та співпрацю з місцевим бізнесом, задля збільшення кількості бізнес-туристів.

З 2010 року на регулярній основі у Львові відбувається міська Школа екскурсоводів, що має на меті підвищення кваліфікації гідів. З 2019 року всі, хто пройшов навчання в школі екскурсоводів, отримують ідентифікаційні професійні картки екскурсоводів від Львівської міської ради. Картка передбачає ідентифікацію гіда, який надає професійні послуги, внесення до реєстру екскурсоводів, які працюють в місті, а також безкоштовний вхід у міські музеї.

У Львові функціонує три туристично-інформаційні центри: у центрі міста, на залізничному вокзалі та аеропорту, які забезпечують туристів безкоштовними інформаційними матеріалами про місто, події, екскурсії та ін., а також можливістю придбати картку туриста та сувенірну продукцію.

У місті Чернігові функціонує Програма розвитку туризму та промоції міста Чернігів на 2019-2021 роки. На виконання програми у 2019 році в Чернігові відкрили Туристичний інформаційний центр, який отримав

сертифікат якості послуг відповідно до міжнародного стандарту ISO-14785, який містить критерії щодо внутрішнього і зовнішнього стану, підготовки персоналу в центрі, безкоштовних і платних послуг у ньому та іншого. Зокрема, у стандарті є критерії, як має виглядати зовнішня сторона центру, що має бути з інформаційних матеріалів (які карти, які буклети, яка довідкова інформація), що має знати персонал, на які питання і якими мовами він має відповідати, що турист має побачити в центрі, коли він зачинений, тощо.

З 2019 року у місті Чернігів діє Школа гідів, започаткована у співпраці місцевої влади та Національної туристичної організації України. Курси передбачають 600 годин інтерактивного навчання, що відповідає європейським стандартам, на базі Туристично-інформаційного центру міста Чернігова. Щоб отримати сертифікат європейського зразка, учасники мають скласти іспит та провести авторську екскурсію: українською та англійською мовами.

Одним із успішних прикладів промоції дестинації та розвитку туризму є місто Запоріжжя, яке фокусується на трьох основних напрямках туризму: подієвий, індустріальний та природний. У місті діє Програма розвитку туризму, в рамках якої видатки на галузь у 2019 році склали 5,7 млн. грн. Туристично-інформаційний центр Запоріжжя функціонує також як майданчик для проведення різноманітних культурних, бізнесових та освітніх подій.

Україна з 20.10.1997 року є повноправним членом ЮНВТО. Центральний орган виконавчої влади, відповідальний за співробітництво: Державне агентство розвитку туризму України [54]. У ході візиту до Мадриду (Іспанії), де розташована штаб-квартира ЮНВТО 10 вересня 2020 р. Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба провів зустріч з Генеральним секретарем ЮНВТО Зурабом Пололікашвілі, під час якої сторони обговорили питання активізації взаємодії України з ЮНВТО та залучення механізмів організації до розвитку туристичної галузі України.

Отже, криза, пов'язана з накладенням економічного і епідеміологічного факторів, надає надзвичайно негативний вплив на стан і розвиток усього

світового туризму. Туристський сектор економіки при відповідній державній підтримці в посткризовий період можливо переформатувати в напрямку розвитку в'їзного туризму і істотного збільшення внутрішнього туристичного потоку на тлі скорочення виїзного. В даний час фактори формування споживчого попиту на внутрішній туристичний продукт посилюються. У питаннях реформування і відновлення туристичної галузі істотну роль має відіграти держава, використовуючи важелі пільгового кредитування та оподаткування, а також розгортання відповідної ідеологічної роботи, спрямованої на формування позитивного іміджу вітчизняної туристичної галузі. Особлива увага в посткризовий період держава повинна приділити питанням підвищення наявних доходів громадян, так як цей фактор буде відігравати вирішальну роль у відновленні колишніх масштабів внутрішніх туристичних потоків. Одночасно необхідно створити сприятливі умови для розвитку малого і середнього бізнесу в сфері туризму, щоб цей сектор економіки зміг відносно швидко відновитися після кризи, враховуючи, що він виявився найбільш постраждалим.

Найважливішими досягненнями людства є свобода пересування і можливість для багатьох людей не жити на роботі з метою фізичного виживання. Коронавірус в синтезі з іншими об'єктивними факторами і процесами активно змінює сучасну соціально-економічну реальність і картину світу. Сучасні тенденції в розвитку практик туризму свідчать про те, що майбутнє - за індивідуальними формами організації, в основі яких лежить, по-перше, принцип, який визначає якість життя, по-друге, принцип персонального вибору послуг і товарів, по-третє, принцип залучення людини в цифровий контент. Індивідуальна поведінкова стратегія туриста порівнянна із загальною життєвою траєкторією, з одного боку, ретельно планованої, а з іншого - складно передбачуваною.

ВИСНОВОК

У даній кваліфікаційній роботі бакалавра було проведено дослідження як пандемія коронавірусу впливає на розвиток туристичної галузі. Розглянуто стан туризму на початку пандемії COVID-19 та його наслідки, проведено аналіз впливу коронавірусної пандемії, у ході якого було виявлено наступні основні проблеми:

- різке зменшення експорту від міжнародного туризму;
- зменшення кількості робочих місць;
- спад міжнародних туристських відвідувань;
- банкрутство компаній;
- погіршення екологічного стану навколишнього середовища.

Отже, наслідки COVID-19 для туризму загрожують зростанням бідності і нерівності, а також мають небезпеку звести нанівець результати зусиль зі збереження природи і культури.

Для вирішення даних задач запропоновано ряд заходів щодо пом'якшення соціально-економічних наслідків і стимулювання відновлення туризму:

- проведення інновацій та цифровізації екосистеми туризму;
- розвиток вуглецево-нейтральних технологій;
- проведення заходів реагування з метою захисту джерел засобів до існування, робочих місць, доходів і підприємств;
- зміцнення партнерських зв'язків та солідарності в інтересах соціально-економічного відновлення;
- підвищення конкурентоспроможності і потенціалу протидії кризі.

Також були представлені рекомендації щодо покращення туристичної сфери, підготовлені Відділом етики, культури і соціальної відповідальності ЮНВТО при співробітництві з її міжнародними партнерами, компетентними в галузі культури і туризму. Вони включають в себе наступні пункти, які були детальніше розглянуті у другому розділі:

- 1) покращити обмін інформацією та даними між секторами;
- 2) розпочати новаторські союзи;
- 3) надихнути на формування більш сталого майбутнього для культурного туризму;
- 4) зміцнити структури управління для поліпшення координації та обміну інформацією;
- 5) залучити нову аудиторію;
- 6) сформувати більш життєздатний туризм та кадровий капітал в галузі культури;
- 7) перехід від кількості до якості;
- 8) урізноманітнити продукти культурного туризму;
- 9) сприяти участі громади та розвитку внутрішнього туризму;
- 10) адаптувати культурні пропозиції для міжнародних відвідувачів;
- 11) забезпечити вільний та безбар'єрний доступ до культурного туризму.

Загострення епідеміологічної ситуації в світі під час пандемії коронавірусу COVID-19 призвело до різкого скорочення попиту на туристичні послуги, введення жорстких санітарних обмежень на відвідування туристичних дестинацій, а також до обмеження функціонування підприємств сфери розваг і відпочинку, громадського транспорту, сфери гостинності та ресторанного справи. В результаті відбулося різке скорочення кількості міжнародних туристичних відвідувань і обсягу доходів від міжнародного туризму. Структурні просторові зміни туристичного потоку переважно на користь внутрішнього туризму також характеризуються дискретністю.

З метою протидії пандемії коронавірусу COVID-19 міжнародними та вітчизняними професійними організаціями розроблено ряд рекомендацій з організації протиепідемічних заходів при здійсненні дозволених видів діяльності, які передбачають особливі правила прийому відвідувачів і організацію праці персоналу в офісних приміщеннях, на підприємствах туризму, торгівлі, організації харчування і т. п.

Дотримання медичних і санітарно-епідеміологічних рекомендацій, самодисципліна і самоорганізація, адміністрування та просвіта сприятимуть прискореному виходу туристичної галузі з системної кризи, відновлення функціонування туристичних підприємств в умовах пандемії коронавірусу COVID-19, запобігання поширенню епідемічної ситуації та інфекційних захворювань серед туристів і широких верств населення, відновленню функціонування міжнародного туризму на якісно нових сервісних та інформаційних принципах.

Отже, дотримуючись усіх рекомендацій, щодо вирішення соціально-економічних, екологічних та культурно-освітніх проблем у сфері туризму, можливо відновити даний сектор за 3-5 років. Підтвердженням цьому є результати держав, які вже почали оновлювати та покращувати екосистему туризму, запровадивши вищезазначені заходи.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Аналитическая записка: COVID -19 и перестройка сектора туризма, август 2020г. отчет ООН. URL:
https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_covid-19_and_transforming_tourism_russian.pdf (дата звернення: 17.05.2021)
2. UNWTO, World Tourism Barometer, vol. 18, No. 4, June 2020, Madrid. URL: <https://www.e-unwto.org/loi/wtobarometereng>. (дата звернення: 17.05.2021).
3. UNWTO, World Tourism Barometer, vol. 18, No. 3, June 2020, Madrid. URL: <https://www.e-unwto.org/loi/wtobarometereng> (дата звернення: 17.05.2021).
4. Текущие тенденции и перспективы международного туризма. 113 Исполнительный совет ЮНВТО. Мадрид, 8 декабрь 2020 года. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-12/CE113_03_a_Current_trends_and_prospects_international_tourism_Ru.pdf (дата звернення: 18.05.2021).
5. ООН подсчитала, как пандемия обвалила международный туризм. UA.News. URL: <https://ua.news/ru/oon-podschytyala-kak-pandemyya-obvalyla-mezhdunarodnyj-turyzm/> (дата звернення: 18.05.2021).
6. Вступительное слово Генерального директора на пресс-брифинге по COVID-19 11 марта 2020г. URL: <https://www.who.int/ru/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (дата звернення: 19.05.2021).
7. Telegram-канал новин: Криза 2020. URL: <https://t.me/joinchat/AAAAAFISV2RFgUUIYfLXrw> (дата звернення: 19.05.2021).
8. Електронна платформа ЮНВТО «Туризм задля Цілей сталого розвитку» Tourism for SDGS. URL: <https://tourism4sdgs.org/UNWTO>, “Transport-related

CO2 emissions from the tourism sector”. URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development/tourism-emissions-climate-change> (дата звернення: 19.05.2021).

9. United Nations, “On International Day, UN chief spotlights indigenous peoples’ resilience in face of COVID -19 pandemic”, 9 August 2020. URL: <https://news.un.org/en/story/2020/08/1069822> (дата звернення: 20.05.2021).

10. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), “Museums around the world in the face of COVID -19”, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> (дата звернення: 21.05.2021).

11. UNWTO, “COVID-19 Tourism Recovery: Technical Assistance Recovery Package”, 2020. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-05/COVID-19-Tourism-Recovery-TA-Package_8%20May-2020.pdf (дата звернення: 22.05.2021).

12. UNWTO, “An Inclusive Response for Vulnerable Groups”, 2020. URL: <https://www.unwto.org/covid-19-inclusive-response-vulnerable-groups> (дата звернення: 24.05.2021).

13. UNWTO, “Restarting Tourism”. URL: <https://www.unwto.org/restarting-tourism> (дата звернення: 24.05.2021).

14. Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. Підсумкова доповідь. Hotel and Destination Consulting (HDC). URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-Ukraine-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 24.05.2021).

15. Електронна платформа Конференції ООН з торгівлі та розвитку United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), COVID-19 and Tourism: Assessing the Economic Consequences, 2020. URL: <https://unctad.org/webflyer/covid-19-and-tourism-assessing-economic-consequences> (дата звернення: 24.05.2021).

16. UNCTAD, World Investment Report, 2020, URL: <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2020> (дата звернення: 24.05.2021).

17. UNWTO Tourism Data Dashboard, Global and Regional Tourism Performance. URL: <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance> (дата звернення: 24.05.2021).
18. Aviation Benefits Report 2019. URL: <https://www.icao.int/sustainability/Documents/AVIATION-BENEFITS-2019-web.pdf> (дата звернення 24.05.2021).
19. International Civil Aviation Organisation Air Transport Statistics as of July 2020. URL: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx> (дата звернення: 24.05.2021).
20. UNWTO, " UNWTO Briefing Note – Tourism and COVID-19, Issue 2. Tourism in SIDS – the challenge of sustaining livelihoods in times of COVID-19", June 2020. URL: <https://doi.org/10.18111/9789284421916> (дата звернення: 24.05.2021).
21. ILO Global Summit: COVID 19 and the world of work. July 1-2 & 7-9, 2020. Virtual Meeting, URL: <https://global-summit.ilo.org/> (дата звернення: 24.05.2021).
22. ILO, Sectoral Brief, The impact of COVID-19 on the tourism sector, May 2020. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_741468.pdf (дата звернення: 26.05.2021).
23. Tourism, catering and retail sectors shed most jobs during crisis. URL: https://bbj.hu/economy/tourism,%20catering%20and%20retail%20sectors%20shed%20most%20jobs%20during%20crisis_185302 (дата звернення: 26.05.2021).
24. Coronavirus is hurting the Caribbean's tourism economies. Why no one is offering a bailout. By Jacqueline Charles. URL: <https://www.miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/haiti/article241998336.html> (дата звернення: 26.05.2021).
25. ILO, "ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Fifth edition", 30 June 2020. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf, and UNWTO, Global Report on Women in Tourism –

Second Edition, 2019, URL: <https://www.unwto.org/publication/global-report-women-tourism-2-edition> (дата звернення: 27.05.2021).

26. United Nations, "Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women". URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_on_covid_impact_on_women_9_apr_2020_updated.pdf (дата звернення: 27.05.2021).

27. ILO, "Guidelines on decent work and socially responsible tourism", 2017. URL: https://www.ilo.org/sector/activities/sectoral-meetings/WCMS_546337/lang-en/index.htm (дата звернення: 27.05.2021).

28. Organization of Economic Cooperation and Development (OECD), "Supporting Quality Jobs in Tourism, OECD Tourism Papers", 2015. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5js4rv0g7szz-en.pdf?expires=1596390375&id=id&accname=guest&checksum=D9EE6E516CBEE70A8F318161203F909C> (дата звернення: 27.05.2021).

29. ILO, "ILO Monitor: COVID 19 and the world of work. Fourth Edition", May 2020. URL: https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_745963/lang--en/index.htm (дата звернення: 27.05.2021).

30. ILO, "ILO Monitor, COVID-19 and the world of work. Third Edition", 29 April 2020. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf (дата звернення: 27.05.2021).

31. ILO "COVID-19 crisis and the informal economy: Immediate responses and policy challenges", 5 May 2020. URL: https://www.ilo.org/global/topics/employment-promotion/informal-economy/publications/WCMS_743623/lang--en/index.htm (дата звернення: 27.05.2021).

32. UNWTO, "Transport-related CO2 emissions from the tourism sector". URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development/tourism-emissions-climate-change> (дата звернення: 28.05.2021).

33. United Nations Environment Programme, Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication, 2011. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf (дата звернення: 28.05.2021).

34. Електронна бібліотека ЮНВТО, Towards Measuring the Economic Value of Wildlife Watching Tourism in Africa, 2015. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416752> (дата звернення: 28.05.2021).
35. International Union for Conservation of Nature (IUCN), “Conserving Nature in a time of crisis: Protected Areas and COVID-19”, 25 May 2020, URL: <https://www.iucn.org/news/world-commission-protected-areas/202005/conserving-nature-a-time-crisis-protected-areas-and-covid-19> (дата звернення: 28.05.2021).
36. Conservation International, “Impact of Coronavirus on Nature”. URL: <https://www.conservation.org/stories/impact-of-covid-19-on-nature> (дата звернення: 28.05.2021).
37. Patrick Greenfield and Peter Muiruri, “Conservation in crisis: ecotourism collapse threatens communities and wildlife”, The Guardian, 5 May 2020. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2020/may/05/conservation-in-crisis-covid-19-coronavirus-ecotourism-collapse-threatens-communities-and-wildlife-aoe> (дата звернення: 28.05.2021).
38. Responding to the COVID-19 pandemic, The Urban Imperative. URL: <https://theurbanimperative.org/covid-19> (дата звернення: 28.05.2021).
39. United Nations, “On International Day, UN chief spotlights indigenous peoples’ resilience in face of COVID-19 pandemic”, 9 August 2020. URL: <https://news.un.org/en/story/2020/08/1069822> (дата звернення: 28.05.2021).
40. UNESCO, “COVID-19: UNESCO and ICOM concerned about the situation faced by the world’s museums”, 18 May 2020. URL: <https://en.unesco.org/news/covid-19-unesco-and-icom-concerned-about-situation-faced-worlds-useums> (дата звернення: 28.05.2021).
41. Network of European Museum Organizations, “Survey on the impact of the COVID-19 situation on museums in Europe: Final Report”, 2020. URL: <https://www.ne-mo.org/advocacy/our-advocacy-work/museums-during-covid-19.html> (дата звернення: 28.05.2021).

42. UNESCO, “Investing in Creativity”, URL: <https://en.unesco.org/creativity/files/investing-creativity> (дата звернення: 28.05.2021).
43. World Tourism Day 2020: «Tourism and Rural Development» UNWTO, URL: <https://www.unwto.org/world-tourism-day-2020> (дата звернення: 28.05.2021).
44. CULTURAL TOURISM & COVID19, UNWTO, URL: <https://www.unwto.org/cultural-tourism-covid-19> (дата звернення: 28.05.2021).
45. С прививкой сквозь карантин: как мы будем путешествовать в 2021 году, Алексей Теплов, Forbes Contributor, Forbes Russia, URL: <https://www.forbes.ru/biznes/415793-s-privivkoy-skvoz-karantiny-kak-my-budem-puteshestvovat-v-2021-godu> (дата звернення: 28.05.2021).
46. Are Bleisure Trips Becoming More Common? This Study Says Yes, Johnny Jet, Former Contributor, Forbes. URL: <https://www.forbes.com/sites/johnnyjet/2018/10/25/are-bleisure-trips-becoming-more-common-this-study-says-yes/?sh=39c3333475ed> (дата звернення: 29.05.2021).
47. Tourist arrivals down 87% in january 2021 as unwto calls for stronger coordination to restart tourism, UNWTO, URL: <https://www.unwto.org/news/tourist-arrivals-down-87-in-january-2021-as-unwto-calls-for-stronger-coordination-to-restart-tourism> (дата звернення: 29.05.2021).
48. Отдохнуть в Пхукете без карантина смогут вакцинированные туристы с октября, Курсив, URL: <https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2021-02/otdokhnut-v-pkhukete-bez-karantina-smogut-vakcinirovannye-turisty> (дата звернення: 29.05.2021).
49. Turizm kenti Antalya kırmızıya döndü, Turizmgazetesi, URL: <https://www.turizmgazetesi.com/haber/turizm-kenti-antalya-kirmiziya-dondu/80283> (дата звернення: 29.05.2021).
50. Когда откроют Бали для туристов. Власти Индонезии могут возобновить международный туризм в середине 2021 года, Курсив, URL:

<https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2021-03/kogda-otkroyut-bali-dlya-turistov>(дата звернення: 29.05.2021).

51. Раскрыты три сценария восстановления туризма в 2021 году, Lenta.ru, URL: <https://lenta.ru/news/2020/12/24/scenario/> (дата звернення: 30.05.2021).

52. Эксперты ожидают появления "ковидного" туризма в 2021 году, Прайм, URL: <https://1prime.ru/tourism/20210102/832735675.html> (дата звернення: 31.05.2021).

53. Ideas to build back better: sdgs start-up competition final held in Madrid, UNWTO, URL: <https://www.unwto.org/news/ideas-to-build-back-better%3A-sdgs-start-up-competition-final-held-in-madrid> (дата звернення: 31.05.2021).

54. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2020 р. № 583 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020р. №1236», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2021-%D0%BF> (дата звернення: 31.05.2021).

55. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ), URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 31.05.2021).

56. Програма розвитку ООН в Україні <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 31.05.2021).